

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra etiky, psychologie a charitativní práce

Bakalářská práce

**VLIV TRADIČNÍCH KULTURNÍCH VZORCŮ ROMSKÉ
MLÁDEŽE NA JEJÍ INTEGRACI DO MAJORITNÍ SPOLEČNOSTI**

Vedoucí práce: PhDr. Vít Erban, Ph.D.
Autor práce: Bc. Alžběta Brychtová, Dis.
Studijní obor: sociální a charitativní práce
Forma: kombinovaná

2019

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím, se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě (v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Teologickou fakultou) elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele i oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

10.3.2019

podpis studenta

Poděkování:

„Ráda bych touto cestou poděkovala vedoucímu bakalářské práce PhDr. Vítu Erbanovi, Ph.D. především za pečlivé odborné vedení, věcné připomínky a cenná doporučení.“

OBSAH

Úvod	3
1 Historie Romů	5
1.1 Etnicita	7
2 Romská kultura	9
2.1 Romská rodina	9
2.1.1 Gender.....	10
2.1.2 Zvyky předků.....	12
2.1.3 Rodinné zvyky a svátky dnes.....	13
2.2 Náboženská víra	15
2.3 Hodnoty a normy.....	16
2.4 Mateřská řeč	17
2.5 Bydlení	18
2.6 Tradiční zaměstnání	20
2.7 Oblečení a šperky	21
3 Počty Romů žijících v Česku	23
4 Romové a sociální vyloučení.....	25
4.1 Vzdělávání.....	25
4.2 Nerovnost sociálních šancí.....	27
4.3 Romové na trhu práce	28
4.3.1 Nelegální způsoby obživy v romské komunitě.....	29
4.4 Podmínky bydlení v romské komunitě dnes	29
4.5 Kultura chudoby.....	30
4.6 Sociální mobilita	31
5 Podmínky pro integraci Romů do společnosti.....	33

6	Metodologie výzkumu a způsob analýzy dat	34
7	Vztah k vlastnímu romství	35
8	Kontakty mezi <i>gádži</i> a sociální sítě	37
9	Původ rodin a jejich aktuální bydlení	40
10	Vztah ke vzdělání.....	42
11	Zdroje obživy	45
12	Trávení volného času.....	47
13	Gender a vzory v rodině	49
14	Hodnoty a víra	51
15	Zvyky a tradice	52
16	Plánování budoucnosti	55
	Závěr	56
	Seznam příloh	59
	Seznam literatury	60
	Seznam online zdrojů	63
	Seznam obrázků.....	64

ÚVOD

Téma integrace romské mládeže jsem pro svou práci volila ze dvou základních důvodů. Prvním z nich je ten, že pracuji jako vedoucí Nízkoprahového zařízení pro děti a mládež Archa v Kutné Hoře a většinu našich klientů tvoří právě romská mládež. Převážná část těchto dětí a mladých dospělých žije v ubytovnách na okrajích města. V průběhu své zhruba čtyřleté praxe v této komunitě jsem se setkala s mnoha jevy a situacemi, které brání romské mládeži v lepší integraci, případně jim brání v sociální mobilitě. Díky studiu sociální a charitativní práce jsem získala větší vhled do problematiky sociálního vyloučení, což pro mne byl impulz k dalšímu studiu zdrojů romské „problematiky“.

Předmětem této práce je skupina romské mládeže ve věku 13 – 26 let, která navštěvuje sociální službu pro děti v nepříznivé sociální situaci. Pokouším se odpovědět na otázku, zda a případně, jakým způsobem mohou různé kulturní vzorce ovlivňovat proces integrace romské mládeže do majoritní společnosti. Cílem mé práce je zjistit jaké zvyky a tradice tato mládež dodržuje a do jaké míry ovlivňují jejich postoj k majoritě. Základem empirické části práce bylo deset kvalitativních rozhovorů s mládeží z romské komunity, která navštěvuje nízkoprahové zařízení. Na základě těchto vyprávění kvalitativně analyzuji tradiční kulturní vzorce, které mohou mít vliv na integraci romské mládeže do majority. Součástí tohoto vyhodnocení bude také srovnání s údaji uváděnými v literatuře.

Struktura práce je tady následovná: První kapitola se stručně věnuje historii Romů a jejich příchodu na území našeho státu. Obsahuje pro práci důležité téma etnicity, kde se zabývám otázkou určení romství z pohledu majority, ale také z pohledu Romů samotných.

Druhá kapitola se zabývá romskou kulturou. Tato kapitola je stěžejní pro vymezení rámce empirického výzkumu, neboť z rodiny jako základu romské komunity a jejich hodnot a norem, vychází ony kulturní vzorce, které mohou ovlivňovat proces integrace romské mládeže do majoritní společnosti. Kapitola zmiňuje také vnější kulturní znaky jako oblečení, šperky, řemesla a popisuje jejich zařazení k tradičně romským jako pro-

blematické z hlediska srovnání výzkumů původní české romistické školy a současného stavu především antropologických bádání.

Třetí kapitola sumarizuje data o počtech Romů žijících aktuálně na území Česka podle dostupných zdrojů. Zároveň je také úvodem pro čtvrtou kapitolu, protože obsahuje také počty Romů, kteří žijí v sociálně vyloučených lokalitách.

Následující kapitola je zaměřena právě na téma sociálního vyloučení a jeho různé aspekty. Navazuje na druhou kapitolu a ukazuje důsledky nepochopení mezi dvěma společnostmi, které pramení z naprosté odlišnosti kultur. Zabývá se vzděláním jako základním stavebním kamenem v oblasti sociálního vzestupu a tím, jak na něj nahlíželi a nahlíží sami Romové. Jeho nedostatečnost popisuje jako jednu z determinant nerovných sociálních šancí Romů. V souvislosti s tím zmiňuje postavení Romů na trhu práce, jejich ekonomické postavení ve společnosti a z toho vyplývající nedobré podmínky v oblasti bydlení.

Pátá kapitola shrnuje podmínky pro integraci Romů do majoritní společnosti a je jakýmsi uzavřením teoretické části práce. V textu jsou informace z odborné literatury doplněny o osobní zkušenost z několikaleté práce v romské komunitě v Kutné Hoře.

Kapitola šestá popisuje metodologii výzkumu. Ukazuje, s jakými komunikačními partnery byly vedeny rozhovory a jak byla data analyzována.

Následující kapitoly obsahují empirický materiál z rozhovorů utříděný do jednotlivých kategorií. Pro doplnění jsou některá data, která bylo možné analyzovat kvantitativně, shrnuta do grafů. Výsledky výzkumu z části podpořily interpretace Marka Jakoubka¹, který ve svých pracích objasňuje nejen jeden mylný pohled na romství, Romy a jejich kulturu. Pro srovnání mi ovšem slouží také díla zakladatelek české romistiky Mileny Hübschmannové, Evy Davidové nebo autorů jako Pavel Říčan a dalších. Čerpal jsem také z internetových zdrojů a tištěných odborných článků.

V závěru shrnuji všechna svá zjištění a srovnávám je s teoretickým kontextem celé práce. Dále zde nastiňuji možnosti dalšího výzkumu a skutečnosti, které vyplynuly z uvedených rozhovorů a nebylo možné se jimi vzhledem k rozsahu a zaměření této práce více zabývat.

¹ Od roku 2014 je ředitelem Ústavu etnologie. Jeho badatelským zaměřením je teorie etnicity, metodologie společenských věd, romské/cikánské skupiny v České republice a na Slovensku a česko – bulharská krajanská problematika. Seznam klíčových publikací je k nahlédnutí na <https://uent.ff.cuni.cz/cs/vyucujici/doc-phdr-marek-jakoubek-ph-d-et-ph-d>.

1 HISTORIE ROMŮ

Romové nemají své vlastní písemné prameny a neznáme tak ani jejich svědectví pro vzdálenější historická období. Dějiny Romů sepsali příslušníci jiných národů – majority a vždy tedy budou pouze pohledem zvenčí. Nejvíce dokladů o Romech obsahují historické soudní spisy nebo zápisy ve smolných a popravčích knihách. K původu Romů se vyjadřují také romské báje. Jedna z nich popisuje Boha, kterak nechtěl být sám, a proto se rozhodl, že si uhněte člověka z hlíny. Chtěl ho upéct v peci, ale prvního spálil a z toho vznikli černí lidé, druhého nedopekl a z toho vznikli bílí lidé a do třetice všeho dobrého upekl člověka s barvou kůže akorát a z toho povstali Romové (srov. Horváthová, 1999, s. 15).

Za pravlast Romů je považována dnešní Indie, kterou ve skupinách opouštěli přes Persii, Arménii a Malou Asii a těmito cestami se dostali až do Evropy. Arne B. Mann ve svém Romském dějepise uvádí, že první vlna Romů opouštěla Indii v 9. - 10. století. V Katalogu ke stálé expozici Muzea Romské kultury (Příběh Romů) se můžeme dočíst, že doba odchodu z Indie je mezi 3. stoletím před naším letopočtem – 10. stoletím našeho letopočtu.

O původu evropských Romů se vedou mnohé diskuse. V roce 2012 vydala Česká tisková kancelář článek o nové genetické studii Romů převzatý z deníku The Daily Telegraph. Zpráva říká, že Romové jsou potomky indické kasty *dalitů*. To je nejnižší stupeň kastovní hierarchie v Indii. Romy tak řadí v tradičním kastovním systému k těm, kteří jsou považováni za rituálně nečisté. Zkreslení a nesrovnalosti v překladu objasňuje romista Lukáš Houdek. Ten uvádí, že *dalité* nejsou kastou, ale jedná se o označení pro dříve nedotknutelné skupiny obyvatel. Romové zřejmě pocházejí z kasty Dómů, která byla a je rozšířena v severovýchodní Indii. Spojitost s touto kastou je známá již od 19. století, především na základě jazykových analýz (ČTK tvrdí., [Online], 2019)

Důvod odchodu Romů z Indie se nepodařilo spolehlivě vysvětlit. Prokázána je pouze příbuznost romštiny s indickými jazyky. První písemná zmínka o Romech v Evropě je z roku 1068 a pochází z Konstantinopole. Z této oblasti pochází také nejrozšířenější

označení pro Romy, které užívá majoritní společnost a to cikán (z řeckého anthiganoi). Dalším místem, ze kterého jsou písemné zmínky o Romech, je peloponéský poloostrov. Okolí hory Gype včetně romské osady bylo označováno jako Malý Egypt, proto se Romové při dalších putováních Evropou představovali jako křesťané z Egypta. Z toho se vyvinulo další jejich pojmenování: řecké *Giftí*, španělské *Gitanos*, anglické *Gypsies*, ale i slovenské lidové označení *Farahúni* či maďarské *fáraó népe* (srov. Bártová Pavelková, 2012, s. 8–11).

Romské skupiny putovaly Evropou vybaveny různými ochrannými listinami vládců. Jejich exotické vzezření vzbuzovalo mezi lidmi pozornost. V druhé polovině 14. století se již zřejmě pohybovali v blízkosti českých zemí. Zaznamenaný pobyt na našem území je ovšem až od počátku 15. století. Do té doby Romové českými zeměmi nejspíš jen procházeli do Německa a Francie. Vztah Evropanů k Romům se měnil. Romy provázela pověst zlodějů, žebráků a podvodníků, ale také byli podezíráni ze špionáže pro Turky. Církev odsuzovala jejich magické praktiky a nedodržování křesťanských zásad. V roce 1427 byli Romové exkomunikováni z církve pařížským arcibiskupem. Od poloviny 16. století začali být Romové pronásledováni a vyháněni z celé Evropy. V některých částech Evropy byli trestáni smrtí, krutými tělesnými tresty, zabavováním majetku, násilným zotročením případně tvrdou asimilací (srov. Horváthová, 1999, s. 18–20).

Romové tak na cestách znali pouze jeden domov, kterým byla sama romská komunita. Právě ve vícegenerační rodině nebo více spřízněných rodinách, které vytvářeli skupinu, nalézali ochranu a pomoc. Funkce rodiny se silně prohlubovala stejně jako nedůvěra Romů k majoritní společnosti, která je intenzivně pronásledovala a krutě trestala ještě v první polovině 18. století. Za Marie Terezie pak došlo k první změně přístupu a snahám o asimilaci romského obyvatelstva. Romové se začali usazovat především na Moravě. Slibný začátek jejich integrace byl ovšem přerušen a ukončen v době okupace. Romové a romští míšenci, včetně těch integrovaných, byli fyzicky likvidováni ve vyhlazovacích táborech. Čeští Romové tak prakticky přestali existovat. Většina těch, co žijí na našem území nyní, přišla až v poválečném období ze Slovenska (srov. Horváthová, 1999, s. 20–23).

Do českých zemí po válce Romové přicházeli s předpokladem lepších životních podmínek. Již v roce 1945 se začaly objevovat snahy státních orgánů regulovat romské migrační pohyby. Romové tedy byli směřováni do průmyslových oblastí, kde byl nedostatek nekvalifikované pracovní síly, a také do vylidněného pohraničí. V únoru 1959

vstoupil v platnost zákon zakazující kočování a migrační pohyby formou stěhování nabraly na síle. Tato vlna kulminovala zřejmě v sedmdesátých letech, ale velký nárůst romského obyvatelstva způsobila také vysoká porodnost. Po otevření hranic na západ po roce 1989 se pak objevila vlna migrací tímto směrem, která měla jednak ekonomický charakter, ale roli hrála také potřeba bezpečí, rovného zacházení a dlouhodobé perspektivy pro děti (srov. Uherek, 2014, s. 17-25).

1.1 Etnicita

Etnicitou jsou myšleny kulturní zvyklosti a postoje skupiny lidí, které ji nějak odlišují od jiných. Sami příslušníci etnické skupiny se vnímají jako odlišní na základě různých znaků. Jedná se nejčastěji o společný jazyk, dějiny, společné předky, styl oblékání nebo krášení. Etnicita je čistě sociální jev a etnickým rozdílem se lidé učí. Etnicita je atributem, který je vlastní všem a nikoli pouze menšinám (srov. Giddens, 2013. s. 584).

Obvyklým pohledem majoritní společnosti jsou Romové vnímáni jako homogenní skupina. Objevuje se také názor, že Romové jsou jen ti, kteří se k romské národnosti přihlásili při sčítání lidu. Mezi lety 1948 – 1989 byli Romové dokonce považováni pouze za skupinu „sociálně zaostalých“ a jejich etnicita byla potlačována. Byla vnímána jako něco co brzdí asimilaci či integraci do majoritní společnosti (srov. Davidová, 2001, s. 9).

Mnoho badatelů, kteří se u nás věnují romské kultuře, ji vnímají jako projev zvláštností romské etnicity. Ta je však často posuzována pouze z biologického hlediska. Antropologické znaky jako vzhled, pro který je charakteristická tmavá barva pleti, hnědé oči a tmavé vlasy jsou často vnímány jako znaky etnické. Pojem Rom zde tedy znamená vlastně romský antropologický typ. Mylně je zde spojována kultura a biologické faktory. Chybně se užívají termíny jako rasa nebo plemeno, které byly vědou již dávno opuštěny. Pro dělení lidského druhu do ras, totiž neexistuje podle poznatků molekulární genetiky žádná vědecká opora. Chybné je také pojetí, které nerozlišuje kategorie a pojmy označující kulturní a biologické entity. Kulturu je nutné vnímat jako entitu negenetického charakteru, která se osvojuje výchovou a je naučená. Z toho pak vyplývá i pojetí romství. Romem se tedy člověk stává v procesu socializace a enkulturace. Romství je získané a Rom je nositelem romské kultury (srov. Jakoubek, 2004, s. 73-74).

V této práci používám slovo Rom jako označení člověka, který se za Roma považuje, ale i člověka, kterého za Roma považuje jeho okolí. Nejčastěji skutečně na základě

antropologických znaků nebo životního stylu. Ve výzkumu je pak možné skupinu mládeže, se kterou jsem uskutečnila rozhovory blíže specifikovat jako potomky slovenských Romů, kteří přišli do Česka v padesátých letech minulého století.

2 ROMSKÁ KULTURA

Dnes tedy romská kultura nesouvisí nutně s Romy jako nositeli antropologického typu. Jejimi nositeli mohou být i subjekty, které nesou biologické znaky majority. Romství (romipen) je otevřeno všem, kteří jsou ochotni vzdát se vlastních kulturních vzorců a bezpodmínečně přijmout kulturní vzorce Romů (srov. Jakoubek, 2004, s. 77).

Za projev romské kultury nemůžeme považovat pouze vnější znaky, kterými jsou romština, tradiční hudba, oblečení nebo profese. Problematické je to zejména z výše uvedeného důvodu nejednotnosti Romů jako národa. Jednotlivé skupiny Romů procházely v dějinách různými zeměmi, z nichž přejímaly a začleňovaly různé prvky, které se potom staly součástí jejich kultury. Z toho důvodu není romština jednotná, ani není možné mluvit o Romech obecně v kulturní ani jiné oblasti. Níže popsané projevy romské kultury se týkají především výzkumů u Romů, kteří žijí v Česku a z většiny přišli na naše území ze Slovenska a také Romů žijících přímo na Slovensku, nejčastěji v osadách. Do romské kultury patří především témata jako, soužití v rodině nebo skupině či komunitě a také témata hodnot, norem, vztahu k náboženství a dalších nehmotných projevů, které jsou pro danou skupinu charakteristické.

2.1 Romská rodina

Romská komunita je tvořena širší rodinou, kterou Romové nazývají *familija* nebo *famelija*. Romové byli společensky izolováni, což zároveň s převážně negativním postojem majority posilovalo funkci rodiny. Jednotlivé romské skupiny si uchovávaly své tradiční stereotypy, což vedlo k uchování jejich identity (srov. Lázníčková, 1999, s. 53).

Dalším termínem pro romskou rodinu je *fajta*. *Famelija* znamená příbuzné v rozsahu 3-5 generací i s přivdanými a přiženěnými příbuznými, jedná se tak o komplexní rodinu. *Fajta* je rod, který sleduje rodovou linii matky nebo otce. Rodina, kterou označujeme jako nukleární, tedy otec, matka, dítě se označuje pojmem *romňi čhave*, což znamená žena a děti (srov. Jakoubek, 2004, s. 102-104).

Mládež, která v této práci měla roli komunikačních partnerů, žije z velké části na dvou ubytovnách v Kutné Hoře. Na první z nich jsem měla možnost docházet 3 roky v rámci poskytování služby nízkoprahové zařízení pro děti a mládež a na druhé působí naše služba druhým rokem. Klub byl v letošním roce přemístěn do jiné lokality, ale romské děti za námi nadále dochází. Na ubytovnách jsou sestěhovány rodiny, které patří do jedné *fajty* případně do komplexní rodiny a jsou rozděleny po nukleárních rodinách do jednotlivých bytových jednotek na patrech ubytovny. Ubytovna má společnou kuchyňku, kde se ženy schází k vaření, a společnou prádelnu. V průběhu mého působení na první ubytovně jsem měla možnost pozorovat způsob života jejích obyvatelů. Děti, které do našeho zařízení dochází, jsou třetí až čtvrtou generací Romů, kteří k nám přišli po válce ze Slovenska, nejčastěji z oblasti Stará Ľubovňa². Chodba se společnou kuchyňkou byla prostorem, kde se odehrávala většina denních činností. Všechny dveře do bytů byly celý den otevřené, takže tam neexistovalo téměř žádné soukromí. Především děti, ale také dospělí se pohybovali mezi jednotlivými byty. Mnohokrát jsem byla svědkem „výpůjček“ potravin nebo i peněz mezi nukleárními rodinami. Běžné bylo také to, že dítě kterékoliv rodiny dostalo vždy najíst v kterémkoli bytě, kde chtělo. Velmi podobný způsob fungování zaznamenal Marek Jakoubek v průběhu svých výzkumů v romských osadách na Slovensku.

Nukleární rodiny například připravují stravu, ale konzumovat u nich může kterýkoliv člen komplexní rodiny nebo *fajty*. Komplexní rodina také do značné míry přebírá výchovu dětí, které může napomínat, trestat a dávat jim nejrůznější úkoly. Starší děti musí pomáhat a také se brzy musí umět postarat o mladší sourozence. V osadách se rovněž nevyskytuje revoltující mládež, která by vzdorovala autoritě. Je to jednak z důvodu, že identitu člověka tvoří právě zakotvení v rodinně a za druhé z důvodu, že když mládež dospěje do v majoritní společnosti kritického věku, přestávají být dětmi a stávají se rodiči. Další významnou funkcí komplexní rodiny je vzájemná obrana jejích členů (srov. Jakoubek, 2004, s. 106-108).

2.1.1 Gender

Termín gender se užívá k definování psychologických, sociálních a kulturních rozdílů mezi muži a ženami. Jedna z teorií o původu genderových rozdílů říká, že lidé se genderovým rolím učí v průběhu socializace například prostřednictvím rodičů nebo médií.

² Stará Ľubovňa je město na severovýchodním Slovensku v regionu Spiš.

Genderové rozdíly tedy nejsou důsledkem biologických rozdílů, ale kulturním produktem. Ke genderovým nerovnostem dochází podle této teorie důsledkem skutečnosti, že se muži a ženy socializují k různým rolím (srov. Giddens, 2013, s. 554-555).

V romské rodině vždy platila pravidla založená na autoritě jejích mužských členů. Postavení otce bylo výjimečné a na jeho chování platily daleko mírnější normy než na chování žen. Otec rozhodoval také o sňatcích jeho dětí. Zároveň na veřejnosti odpovídal za chování především své ženy a dcer. V okamžiku sňatku přešla tato povinnost na manžela. Žena měla v rodině podřízené postavení. Od malička byly ženy vedeny k tomu, že musí muži prokazovat úctu a pokoru. Jejich postavení se zvyšovalo až opakovaným mateřstvím. Zvláštní postavení měly pouze staré ženy, které byly obdivovány pro svou moudrost a životní zkušenosti (srov. Lázničková, 1999, s. 53).

Role muže a ženy je v romské komunitě vymezena daleko striktněji než u členů majoritní společnosti. V rodinách, ke kterým pravidelně docházím, je běžné, že pracují pouze muži a ženy jsou celý život doma a pečují o domácnost a děti. Je to způsobeno různými faktory. Jedním z nich je nepochybně to, že romské ženy mají první dítě velmi brzy a často proto nedokončí vzdělání. Mateřství bývá několikrát opakované a po mnoha letech doma je pro ženu bez patřičné kvalifikace a praxe a navíc z etnické menšiny najít práci téměř nemožné. Romská rodina podle mých zkušeností zůstala stejně patriarchální jako v minulosti a muži od žen vyžadují dodržování role pečovatelky. Je s tím spojena i řada tradic nebo pověr, které se v romské komunitě dodržují. Ženy například musí mužům i dětem předkládat čerstvě uvařené jídlo, které nesmí být ohříváno, což je časově náročné a často jim to znemožňuje například doprovázení dětí na volnočasové aktivity. Nesnědené jídlo se nesmí ohřívát a je vyhazováno. Dominantní mužskou roli navíc v rodině velmi brzy přebírají také chlapci a to obvykle nejpozději ve věku 15 let. Běžně se setkávám s tím, že tito chlapci již nemusí matku poslouchat a řídí se pouze pokyny otce. Otázka ženské a mužské role se také odráží ve vzdělávání romské mládeže. Většina dětí, které dochází do našich sociálních služeb, navštěvuje nebo navštěvovala základní praktickou nebo pomocnou školu. Romské rodiny, se kterými se setkávám, málokdy uvažují o dalším vzdělání u dívek. U chlapců se častěji objevuje snaha, aby pokračovali ve studiu na učilišti a měli lepší podmínky na trhu práce.

Postavení ženy v romské kultuře je možné vysvětlit tím, že žena je považována za rituálně nečistou. Tento status byl ženám připsán již od narození a nemohly s ním nic dělat. Týkalo se to především sexuálně aktivních žen, takže jejich společenské postavení se začalo zvyšovat až s příchodem menopauzy (srov. Jakoubek, 2004, s. 191).

2.1.2 Zvyky předků

S rituální čistotou a nečistotou je spojena řada zvyků, které se mezi Romy dodržovaly a některé se dodržují dodnes. Kromě zvyků je otázka rituální čistoty a nečistoty záležitostí příslušnosti k určité skupině. Ve své praxi na ubytovnách jsem se opakovaně setkala s tím, že rodiny, které se považovaly za *žuže Roma*³ nechtěly, aby naše zařízení společně s jejich dětmi navštěvovaly také děti pro ně níže postavených rodin, které nazývaly *degeši*⁴.

Rituální nečistota spočívá v předpokladu existence nehmotné magicky pojímané iracionální kvality, která znečišťuje svého nositele. Primárně rituálně nečistí už svojí podstatou jsou například psi, hadi, žáby, slimáci, zdechliny nebo výkaly. Sekundárně nečistí jsou pak ti, kteří o svou čistotu přišli právě stykem s primárními nositeli. Rituálně nečistým se člověk už může narodit, pokud jsou rituálně nečistí jeho rodiče a je jím až do smrti. Nečistým se, ale může také stát, pokud přijde do styku s věcmi, zvířaty nebo lidmi, kteří již nečistí jsou. Ani v tomto případě se již své nečistoty nezbaví. Rituální čistota a nečistota tak stojí za rozdělením skupin na *žuže* a *degeši*, mezi kterými nedochází k sňatkům. Pokud k sňatku dojde, jedná se o značné snížení sociálního statusu původního *žužo* Rom, který sňatkem přišel o svou rituální čistotu. Nejhlavnějším způsobem jak se rituálně znečistit je pojídání rituálně nečistého jídla, hlavně psů. Zvykem je nejíst ani z nádobí, ze kterého jedl *degeš*. Takto znečištěné nádobí se vyhazuje (srov. Jakoubek, 2004, s. 50-52).

Tyto zvyky se dnes již nedodržují u nás tak přísně. Pouze Olašští Romové, kteří obecně více dodržují tradice a zvyky své komunity, dbají striktněji na koncept rituální čistoty a ostatní Romy považují za nečisté. Uvedené principy popisuje Marek Jakoubek ve svém výzkumu ze slovenských osad, které jsou mnohde ještě dnes nespíš poslední enklávou tradiční romské kultury jako takové.

Přelomovým okamžikem v životě rodiny byl sňatek, narození dítěte a úmrtí člověka. Zvyků a obřadů spojených s těmito událostmi se účastnila celá komunita. Romové v minulosti neuzavírali úřední sňatky. Manželství se uzavíralo formou obřadu nazvaného *mangavipen*, kde se rodiče domlouvali společně s kmotry na společném životě mladých lidí. Obřad provedl vážený muž společenství, který ženichovi a nevěstě svázal ruce a nalil jim do dlaní víno, tím byli komunitou uznáni za manžele. Tam kde rodiče

³ *Žužo* je rituálně čistý člověk.

⁴ *Degeš* je v romštině člověk, který je rituálně nečistý. Mezi současnou romskou mládeží se tento výraz používá také pro označení někoho, kdo nemá úroveň nebo je hloupý.

nesouhlasili s výběrem partnera, tak mladí společně utekli nejčastěji k příbuzným do vzdálenějších osad, kam si pro ně buď po čase přijeli, nebo se sami vrátili. V tu dobu byl již pár akceptován jako manželský a obřad se mnohde již ani neuskutečnil. U Olašských Romů se dodnes můžeme setkat i s archaičtějším projevy uzavírání sňatku. Jedná se především o koupi nevěsty, kdy se dohoda o sňatku uzavírá mezi otci ženicha a nevěsty, ale také o únos nevěsty. Úřední svatba se obvykle uzavírala až později nejčastěji kvůli křtu dítěte (srov. Lázničková, 1999, s. 55-56).

2.1.3 Rodinné zvyky a svátky dnes

I dnes je pro romské ženy období těhotenství provázeno různými zákazy a příkazy, které souvisí s magickými silami. Stále se věří, že těhotná žena by se neměla dívat na nic ošklivého například na rituálně nečistá zvířata nebo na ošklivé a postižené lidi. Dnes se to týká také sledování ošklivých věcí v televizi. Tento zvyk byl dodržován z důvodu, aby dítě nemělo ošklivou tvář. Žena v očekávání také může jíst vždy to, na co má chuť a pohostit ji musí kdokoli z rodiny, aby dítě nepotratila (srov. Lázničková, 1999, s. 56-57).

Romové věřili, že novorozenci může hrozit nebezpečí v podobě zlé čarodějnice, která by ho mohla ukrást a podstrčit rodičům své škaředé dítě. Matky proto umísťovaly do postýlky ostré předměty jako nůžky, které měly dítě ochránit. Zlá moc ztratila sílu v okamžiku, kdy bylo dítě pokřtěno. Rodiče věřili také v urknutí, proti kterému se dítě chránilo červenou stužkou, která se uvazovala na zápěstí (srov. Mann, 2001, s. 33-34).

Některé z těchto zvyků se stále dodržují. Křest je stále velmi významnou událostí, na kterou se schází celá komplexní rodina nebo *fajta*. Romové v Kutné Hoře mají mnoho členů širší rodiny v okolních obcích a městech, především v Kolíně. Křtiny se obvykle odehrávají v Kolínském chrámu svatého Bartoloměje.

Nejvíce tradičních zvyků se mezi Romy zachovalo v souvislosti s úmrtím člena rodiny. Romové věří, že pro umírajícího si přichází někdo z příbuzných, kteří zemřeli dříve. Také se velmi silně věří, že mrtvý *mulo* může živým škodit. Mrtví se mohou vracet, aby se pomstili těm, kteří jim ublížili nebo mu zůstali něco dlužní. Může přijít také, když se mu stýská po rodině. Je proto potřeba dodržovat celou řadu rituálů určených k tomu, aby se mrtvý neměl důvod vracet. Slouží k tomu například dávání předmětů, které měl nebožtík v oblibě do rakve. A to i v případě, že mají velkou cenu. Duše zemřelého zůstává v těle až do pohřbu. Z toho důvodu se u těla mrtvého vartuje. Vartová-

ní trvá obvykle tři dny a je spojeno se vzpomínáním na zemřelého. Hrají se karty a pije se alkohol, ale nikdo se nesmí opít. Je také zakázána hudba a tanec. Smutek by měla rodina dodržovat po celý rok. Obvyklé je, že se nosí černé oblečení a pozůstalí nechodí na zábavy a svatby (srov. Lázničková, 1999, s. 57).

Na Slovensku je v případě úmrtí v nemocnici možné nechat tělo zemřelého pohřební službou přivést v den před pohřbem, aby rodina mohla vartovat. V různých rodinách se dodržují různé zvyklosti. Někde se zakrývají všechna zrcadla a zastavují se hodiny, údajně z důvodu, aby duch zemřelého nebloudil po domě. V některých rodinách se také nevaří a nepeče a podávají se pouze obložené mísy a alkohol. V Čechách se obvykle nevystavuje v rodině tělo, ale pouze fotografie zemřelého, u kterých se zapálí svíčky. Jinak se také v průběhu vartování jí, pije, povídá a vzpomíná na mrtvého. Běžné je, že se na pohřeb rodinného příslušníka ze Slovenska sjede i rodina z Čech a naopak. Mnoho zvyků, které se dodržují, jsou zvyky konkrétní rodiny, případně zvyky přejaté z prostředí, kde Romové žijí či kombinace obojího (srov. Ferko, 2008, s. 151).

V loňském roce jsem byla ještě s jednou pracovnící našeho nízkoprahového zařízení pozvána na pohřeb osmileté romské holčičky, která naši službu navštěvovala a podle příbuzných zemřela na selhání srdce. Její smrt byla v kutnohorské komunitě obrovsky emotivní záležitostí a na pohřeb se chystalo velké množství lidí. Nevěděly jsme s kolegyní, jak bude takový pohřeb vypadat a co se od nás očekává. Zeptaly jsme se, co máme přinést, a bylo nám řečeno, že bílé květiny, nejraději růže. V den pohřbu jsme se oblékly do černého a šly vyzvednout květinovou vazbu. V květinářství už čekalo velké množství lidí. Všichni kupovali bílé růže. Na pohřeb jsem si sundala zlaté šperky, protože jsem se obávala, abych nepůsobila okázale, ale bylo to přesně naopak. Všechny ženy měly k černému oblečení velké množství šperků, více než kolik jsme na nich byly zvyklé vidět běžně.

V kapli bylo vystaveno tělo mrtvé v bílé rakvi a většina lidí čekala venku. Rakev byla obklopena množstvím věnců. Uvnitř byla pouze nejbližší rodina sestávající asi z tří generací. Chtěly jsme se držet stranou, ale přišla pro nás nějaká žena a řekla, že máme jít dovnitř podívat se na tělo. V kapli jsme raději zůstaly v pozadí. Matka dívky plakala a dědečka museli podepírat, protože silně plakal a třásl se po celém těle. Po chvíli přišel dovnitř farář a začala bohoslužba za zemřelou. Všichni včetně nás plakali. Kromě nás dvou se na pohřeb přišly podívat ještě učitelky dívky ze základní školy, jinak byli přítomni sami Romové. Celkem mohlo být na pohřbu tak kolem stopadesáti lidí.

Po bohoslužbě rakev zakryli pracovníci pohřební služby a v kapli začala hrát romská kapela. Rakev nesli vybraní muži z rodiny, věnce pracovníci pohřební služby. Muzikanti hráli na housle, trumpetu a saxofon. Za doprovodu romské hudby se vydal průvod s rakví a nejbližší rodinou v čele k hrobu. Rakev byla spuštěna do země a některé ženy včetně matky začaly hlasitě štkát a křičet, aby se dítě vrátilo. Všichni přítomní přicházeli k hrobu a pokládali okolo květiny. Kapela stála v blízkosti hrobu a skupinky, které stály okolo, začaly pomalu odcházet. Pohřeb byl velmi smutný a důstojný. Kromě romské kapely a obrovského množství lidí z široké rodiny a celé kutnohorské romské komunity, jsem nezaznamenala výraznější rozdíl mezi pohřbem romským a českým pokud bych ho chtěla posuzovat z hlediska rozdílnosti zvyklostí majority a minority.

2.2 Náboženská víra

Mnoho z těchto rodinných zvyků a svátků úzce souvisí s náboženskou vírou. Romové se většinou hlásí k římskokatolickému vyznání. Na severovýchodě Slovenska se hlásí k řeckokatolické nebo pravoslavné víře. Romská víra je zajímavým spojením křesťanství, ale také vlastních představ a pověr. Část z nich lze hledat v Indii a velká většina jsou projevy lidové víry převzaté od majority v oblastech, kde žijí. Tyto projevy jsou samozřejmě uzpůsobeny jejich vlastním potřebám. Náboženská víra se tak stává součástí duchovní kultury (srov. Mann., 2001, s. 35).

Romové, které znám v Kutné Hoře nejsou praktikujícími katolíky, i když se k římskokatolickému vyznání skutečně hlásí. Do kostela chodí podle svých slov pouze na křtiny. Ani sňatky už se v kostele příliš často neuzavírají. Obvykle jen tehdy, pokud by farář potom odmítl křest jejich dítěte. Dnes už ovšem faráři většinou dítě pokřtí, i když jsou rodiče sezdáni pouze úředně, protože oba rodiče jsou obvykle pokřtěni. Mladí Romové dávají přednost obřadu na radnici, ve slavnostních prostorech Vlašského dvora. Některé děti z našeho zařízení byly poprvé v kostele v průběhu vánočních svátků, když je tam vzali pracovníci klubu. Přesto říkají, že věří v Boha. Romsky mu říkají *o Del*. V romských rodinách na ubytovnách jsme nikde nezaznamenali domácí oltáře, které jsou například na Slovensku ještě běžnou součástí vybavení domácnosti. Tyto tzv. svaté kouty jsou nahrazeny fotografiemi dětí a rodinných příslušníků s množstvím umělých květin. Náboženské symboly se nosí hlavně v podobě šperků. Některé děti ani nevědí, co tyto šperky symbolizují v jejich původním významu.

Křesťanství je u Romů vsazeno do specifického prostředí. Spolu s animismem⁵ a magií vytváří zcela unikátní systém víry a rituálů. Mezi Romy jsou oblíbená procesí a křesťanské pouti. Nejslavnější je slavnost vynášení svaté Sárý⁶, patronky Romů ve Francii. V Bulharsku zase probíhá pouť do pravoslavného kláštera, kam Romové putují, aby si vyprosili náklonnost svatých. Zároveň zapalují na dvoře kláštera svíčku u starého stromu, čímž si zajišťují náklonnost ducha přírody. Pro Romy je zároveň tato pouť příležitostí k setkání s širokou rodinou, ale také k obchodu nebo vybírání životních partnerů. Křesť je u Romů chápán především v jeho původním významu jako prostředek magické očisty. Očišťuje novorozence i matku od rituální nečistoty, která je spojena s aktem porodu. Opačným případem je smrt, která člověka rituálně znečišťuje, což mu zůstává již navždy. Některé romské komunity také věří v to, že smrtí ztrácí Rom svoje romství a stává se nečistým jako *gadžo*. Jednotlivé romské skupiny se liší. Urbanizace, která zničila mnohé vazby v romské komunitě, se významně podepsala také na zániku významu původních rituálů (srov. Raichová, 1999, s. 65-67)

„Romové mají pozoruhodný zvyk: Otec rozkrájí jablko na tolik kusů, kolik je účastníků společného stolu, načež každý sní svůj díl. Tento zvyk krásně vyjadřuje tradiční romský smysl pro rodinnou pospolitost.“ (Řičan, 1998, s. 44)

Tento zvyk, patřící do období křesťanského svátku Vánoc, označuje Řičan jako romský. Je ovšem možné se s ním běžně setkat v mnoha majoritních rodinách. Každá rodina si vytváří systém vlastních zvyků a tradic, které si přizpůsobuje svým potřebám. I v mojí rodině se tento zvyk od nepaměti udržuje a těžko bych ho označila za romský nebo český. Patří prostě do souboru rodinných zvyklostí s drobnou obměnou, totiž že jablko krájí žena.

2.3 Hodnoty a normy

Od roku 1958 začala vlna násilné asimilace. Zákon „o trvalém usídlení osob“ byl nesmyslnou snahou změnit v krátkém časovém horizontu po staletí praktikovaný způsob života a uznávaných hodnot Romů (srov. Davidová, 1999, s. 34).

Mnohé hodnoty a normy byly již popsány výše. Hodnotou nejvyšší je pro Romy rodina a vše co se od soužití v ní odvíjí. Jedná se především o bezpečnost, pomoc, pod-

⁵ Animismus je víra v existenci nesmrtelných duší a duchů, kdy těla jsou pouze schránky na tyto bytosti. Duše potřebuje ke své existenci tuto schránku, duch nikoliv.

⁶ Sv. Sára je první svatá Romka, má černý obličej a údajně sloužila u tet Ježíše Krista.

poru a lásku. Všechny normy, které jsou v romské rodině, skupině, společenství nebo komunitě dodržovány vychází právě z uspořádání celého systému, společenských rolí a sociálního statusu osob.

Sdílené hodnoty v těchto uskupeních jsou jádrem kultury Romů bez ohledu na to, zda jsou předávány romštinou nebo jiným jazykem. V současných romských rodinách totiž není neobvyklá situace, kdy někteří členové již romsky hovořit neumí vůbec nebo mluví špatně. Společné hodnoty a normy si nicméně předávají bez ohledu na jazyk. Jedná se především o vědomí toho, jak se k sobě vzájemně chovat, jak reagovat v různých situacích. Všichni také sdílí shodnou identitu a před okolím vystupují jednotně. Důvodem je právě sdílení společných hodnot a norem, od kterých se odvozují specifické vzorce jednání nebo mechanismy sociální kontroly (srov. Jakoubek, 2004, s. 236).

2.4 Mateřská řeč

Romové nejsou jednotnou skupinou a stejně tak není ani romština jednotným jazykem. Má mnoho dialektů a některé si jsou navzájem nesrozumitelné. Jedním z důvodů této skutečnosti je fakt, že Romové se pohybovali v různojazyčném prostředí a ani na území Indie nepanuje plná jazyková jednota. Toto zjištění znamená, že dříve diskutovaná ztracená jazyková jednota Romů je historicky nepodložená a smyšlená (srov. Jakoubek, 2004, s. 64).

Mimo dialektních rozdílů docházelo k diferenciaci jazyka v etnických prostředích, kterými Romové procházeli. Podle původu některých přejatých slov, lze usuzovat, že se zdržovali v oblasti íránských jazyků. Dalším místem byla Byzance, kde se do romštiny dostalo mnoho řeckých, ale také arménských nebo slovanských slov. Na Balkáně, v Rumunsku, v Německu a zemích, kde dnes Romové žijí, se do pak romštiny dostala další slova i jazykové zvyky. V roce 1990 byl na IV. Mezinárodním kongresu Romů schválen mezinárodní pravopis romštiny, který se užívá v dokumentech Mezinárodní romské unie (srov. Hübschmannová, 1999, s. 10).

V některých romských rodinách se mluví romsky, někde česky a někde se používají oba jazyky. Často se můžeme setkat s tím, že děti v těchto rodinách ovládají oba jazyky, ale ani jeden z nich dokonale nebo alespoň dobře. Mají značně omezenou slovní zásobu, což je ovšem ve fungování v jejich rodině či komunitě nijak neomezuje. Problém nastává až s nástupem do základní školy. Neznalost českého jazyka tyto děti znevýhodňuje

a stává se jedním z faktorů ovlivňujících proces integrace romských dětí do majoritní společnosti.

Romské děti totiž používají ve většině případů romský etnolekt češtiny. Školní tempo je poměrně rychlé a jazyková bariéra u dětí se prohlubuje. Děti učitelům nerozumí, takže se přestanou zajímat o školní práci a jsou nesoustředěné. Neklid a kázeňské problémy mnoha z nich jsou nezřídka mylně interpretovány jako například vývojová porucha „lehká mozková dysfunkce“. Naučit se česky je tedy pro ně nezbytně nutné. Stále jsou ale školy, kde je více než 80% romských žáků, takže i romština by měla mít v takové škole své místo. Romský jazyk by se mohl používat především při zpětné kontrole, zda dítě pochopilo výklad v češtině. Ideální by bylo, kdyby na školách učilo více romských učitelů nebo asistentů pedagoga, kteří ovládají svůj mateřský jazyk (srov. Balabánová, 1999, s. 339).

2.5 Bydlení

Na území Česka bydlí Romové v bytech, domech nebo na ubytovnách. Není pro ně charakteristická žádná specifická forma bydlení. Ubytovny, na kterých žijí, jsou ovšem často součástí tzv. vyloučených lokalit, kde je špatný nebo zhoršený přístup ke zdrojům jinak běžně dostupným většinové společnosti. Jen malé procento Romů žije zcela asimilováno do majority. Stále je u nás obvyklé soužití široké rodiny v jednom domě či alespoň v blízkosti sebe. V případě pronájmů v nájemních bytech se Romové snaží sehnat bydlení v takové blízkosti sebe, aby byl možný denní kontakt této širší rodiny.

U tradičního způsobu bydlení byl vždy rozdíl mezi olašskými a usedlými Romy. V době, kdy olašští Romové kočovali, používali přenosné stany, jednoduché přístřešky nebo obytné vozy. Stany přestaly být využívány někdy ve dvacátých letech minulého století. Jednoduché přístřešky z větví, cely či hlíny si skupiny na svých dočasných stanovištích stavěly někde až do roku 1959. Vozy byly pro tyto rodiny domovem převážnou část roku. Na cestách se obvykle vezly jen ženy a děti a muži seděli na kozlíku nebo kráčeli vedle vozu. Později se obytným prostředkem staly maringotky. Některé byly také barevně vymalované nebo vyřezávané. Interiér byl vybaven základním zařízením jako postel, stolek, židle, kamínka a často obrázky svatých. Romské vozy však u nás zmizely spolu s násilným usazením Romů (srov. Davidová, 1999, s. 39).

Mnohem různorodější byl způsob bydlení usedlých Romů. V Čechách a na Moravě to byla poměrně nepočetná skupina, která se poprvé usadila až za vlády Marie Terezie

a Josefa II. V oblasti jižní Moravy. Ti však byli za druhé světové války téměř všichni vyvražděni. U slovenských a maďarských Romů, kteří žijí na Slovensku, byla do nedávna převažujícím typem bydlení „cikánská osada“. Těchto komunit je dodnes ještě okolo tří set, mimo osady žijí Romové také v městských „cikánských čtvrtích“, které jsou většinou na okrajích měst (srov. Davidová, 1999, s. 40).

Romské osady jsou sociální formace, které mají neúplnou sociální skladbu. Chybí v nich podstatné složky společnosti jako producenti potravin nebo inteligence. Romové tak vždy byli závislí na okolní společnosti. Typy obydlí, které Romové využívali ať už vozy, maringotky nebo zemnice, byly v minulosti běžným obydlím pauperizovaných vrstev obyvatelstva. V materiální kultuře Romů lze tedy velmi obtížně hledat tradičnost. Při výzkumu tradiční romské kultury je třeba se orientovat spíše na postupy, struktury nebo techniky než na obsah a matrice (srov. Jakoubek, 2004, s. 94).

Domky v osadě jsou obvykle postaveny s většími rozestupy. V lepším počasí se žije převážnou část roku venku. Venku se vaří, pere a obyvatelé osady zde tráví většinu času. Do šedesátých let většina osad staršího typu neměla základní sociální vybavení. Voda se používala nejčastěji z nějakého potoka v blízkosti osady. Elektrina není v některých osadách zavedena ještě dnes. Základním převažujícím typem obydlí jsou domky, kterým říkají Romové *kher*. Dříve to byly také zemnice a polozemnice. Zemnice byly obydlí zahlobené v zemi a vystlané větve, mech a slámou. Vchod byl mnohdy pouze plachta zakrývající vstup. Sedlová střecha u polozemnice nesahala až k zemi. Byla na nízké zídce, jejíž spodní část byla asi půl metru pod zemí. Poslední tato obydlí byla na Slovensku zlikvidována v roce 1961. Dnes jsou nejtypičtějšími domky, které si Romové staví obvykle sami. Domky bývají bez základů, z materiálu, který je v místě dostupný. Bývá to dřevo, kámen nebo nepálené cihly, které si sami vyrábějí. Interiér je obvykle skromný. Nejčastějším a mnohdy jediným kusem nábytku je postel. Někde jsou domky dvou i víceprostorové. Zařízení je nejčastěji ovlivněno domácím prostředím (srov. Davidová, 1999, s. 41-43).

Bydlení na ubytovnách, na které docházím, si Romové přizpůsobují svojí potřebě fungování ve velké rodině, bez nutnosti přílišného soukromí. Dveře do bytů zůstávají otevřené, vaří se ve společných kuchyňkách a čas se nejčastěji tráví ve společných prostorech, tedy na chodbách. Venku před ubytovny jsou často umístěny staré stolky a křesílka a obyvatelé ubytovny tam chodí společně kouřit. Byty jsou obvykle vymalovány pestrými barvami. Oblíbená je fialová a růžová. Stolky jsou ozdobeny barevnými ubrusy, někdy z omyvatelného plastu, které je možné zakoupit v mnoha pestrých vzo-

rech. Poměrně běžnou součástí vybavení je kromě televize také počítač, na kterém se nejčastěji pouští hudba. Ti příslušníci rodiny, kteří nechodí do zaměstnání nebo školy, tráví poměrně dost času například na sociálních sítích.

2.6 Tradiční zaměstnání

V majoritě se hojně vyskytuje názor, že Romové se vždy živili příživnickými způsoby života. Že žebrali, kradli, handlovali koně nebo se věnovali věštění z ruky a všemožným podvodným činnostem. Tyto obživné způsoby se skutečně mezi Romy objevovaly, ale pouze jako doplňková činnost k například řemeslné práci mužů. Muži sami většinou nebyli schopni početnou rodinu uživit. Kromě řemesel se muži věnovali také pomocným pracím v zemědělství. Odměňováni byli většinou v naturáliích jako nejlevnější pracovní síla (srov. Kaplan, 1999, s. 352-353).

Za dvě nejtypičtější romské profese, které si Romové přinesli z Indie, jsou považovány: zpracovatelství kovů a hudebnictví. Tradiční řemesla jako kovářství, kotlářství, kovotepectví a šperkařství jsou dodnes udržována mezi Romy v jihovýchodní Evropě. V českých zemích kotlářství zaniklo po druhé světové válce. Další řemesla zanikala v důsledku industrializace a také tlaku společnosti v 50. letech. Kováři měli přenosnou dílnu a pracovali vsedě nebo vkleče na zemi. Nejtypičtější výrobkem byly hřebíky, řetězy, kramle a motyky. K tradičním řemeslům patřilo také zvonkařství, které však zcela zaniká a u nás zaniklo již v 60. letech. Romové se věnovali také korytářství, což byla výroba koryt, ale také lžic, kvedlaček a vařeček. Dodnes rozšířené je košíkářství a vázání košťat. Velmi rozšířenou byla výroba nepálených cihel, která se dnes objevuje již jen výjimečně v osadách a to nanejvýš pro stavbu vlastních obydlí. Romové vyráběli také kartáče a štětky z prasečích štětin nebo koňských žíní a textilní šňůrky, ale tato výroba zanikla také v 60. letech. Mezi specifická řemesla patřila výroba hudebních nástrojů. Zvláštní skupinou byli hudebníci. Ti byli spolu s kováři nejdůležitější skupinou. Hudebníci hráli obvykle v různém složení, nejčastěji podle dostupnosti nástrojů (srov. Davidová, 1999, s. 46-51).

Po několik staletí bylo v Čechách rozšířeno koňské handlířství, které bylo tradičním způsobem obživy u olašských Romů. Romové velmi dobře znali koně a ti kočovní prodávali často i koně horší kvality. Dokázali je na den prodeje vykrmit a „omladit“ různými bylinami a procedurami, takže kůň vypadal velmi dobře. S touto činností bylo

spojeno také překupnictví. Ženy a také děti prodávaly nebo vyměňovaly staré šaty a další věci například za jídlo (srov. Davidová, 1999, s. 50).

V průběhu 20. století zanikla většina těchto řemesel, protože je vytlačila levnější průmyslová výroba. Pouze ojediněle se udrželo kovářství, které se proměnilo v kovářství umělecké a případně v zámečnictví. V některých místech na Slovensku se romští kováři věnují právě výrobě ozdobných mříží, plotů, zábradlí, bran, kovaného nábytku nebo krbových souprav (srov. Mann, 2001, s. 20).

2.7 Oblečení a šperky

O specifice romského oděvu obecněji nejde příliš hovořit, protože se vždy odlišoval u jednotlivých skupin Romů. Asi nejtypičtější byl vždy u nás oděv olašských Romů. Jejich nomádský způsob života vedl k uchování různých zvyklostí včetně způsobu odívání. Především u žen se dodnes uchovaly v těchto skupinách typické oděvní součástky, jako nabíraná sukně s volány výrazně barevná nebo vzorovaná. Tyto sukně měly velkou vnitřní kapsu, do které se mimo cigaret, karet a peněz vešla třeba také celá slepice. K tomu ženy nosily obvykle blůzku, zástěru a šátek na uvázání kolem hlavy, nebo velký kolem ramen. U žen se také zachovává nošení dlouhých vlasů. Především u olašských žen jsou krátké vlasy symbolem pro nemorální ženy. Muži této skupiny ještě do začátku 60. let nosili barevnou košili s dlouhým rukávem a stojacím límečkem nebo bez límečku. Kalhoty byly obvykle rajtky zastrčené do vysokých kožených bot. Častým doplňkem mužského oděvu byl klobouk, obvykle černý (srov. Davidová, 1999, s. 44-45).

Součástí romského oděvu byl vždy také šperk. Romové věřili, že stříbrné a zlaté šperky dokáží ochránit člověka proti zlu. Také věřili, že šperky, které se předávají z generace na generaci, nesou energii již nežijících nositelů. Šperky byly také vnímány jako rodový poklad. V případě nejvyšší nouze však mohly být prodány nebo třeba směněny za stravu. Život byl vždy nejvyšší hodnotou. Šperky některých skupin Romů mají také svou symboliku. U nás se to týká především olašských Romů. Na některých špercích mají například vyrytá ochranná jména⁷ nebo různé značky současných drahých a luxusních značek. Šperk není rozhodně doménou pouze romských žen. U mužů se šperky stávají odznakem moci. Především předák skupiny měl šperky nejhodnotnější.

⁷ Druhé jméno (romsky aver nav) je jméno, které má svého nositele chránit proti zlým silám. Obvykle se jedná o nějakou přezdívku, která vypovídá něco o svém nositeli jak Kalo (romsky černý) pro Roma s tmavou pletí. Dalším smyslem druhého jména bylo rozlišování osob při více shodných jménech v rodině.

Mezi tyto znaky patřil například mohutný řetěz s mincemi nebo hodinky. Kabátce a vesty vážených mužů byly pošity mincemi a gombíky z drahého kovu. Dalším znakem bývala hůl. U některých skupin ji nejmávanější muži nosí i dnes. Hůl je symbolem jeho důstojnosti a moudrosti. Dalším znakem vůdcovství mohl být bič a patřil sem také obřadní pohár (srov. Horváthová, 2016, s. 6-21).

U oblečení a šperků současných Romů, kteří žijí v Kutné Hoře a pochází ze Slovenska, jsem se nesešla s žádnou symbolikou. Výjimkou je křesťanská symbolika u šperků. Nejčastěji se jedná o zlaté Madonky ve formě přívěsku. Pro Romky je typické oblékat se velmi žensky. Ženy nosí často boty na podpatku nebo přiléhavé sukně. V oblíbenosti mají pestré nebo zvířecí vzory. Mnoho z nich si odbarvuje přirozeně černé vlasy na světlejší odstíny, ideálně chtějí dosáhnout blond barvy. U kabelek, bot i jiného oblečení se objevují luxusní značky. Téměř vždy se však jedná o laciné padělky. Mladší generace se obléká stylově, podle nejnovějších trendů. Chlapci oblečením podtrhují své vysportované postavy a svaly, dívky nosí výstřihy a přiléhavé šaty, které upozorňují na jejich již v útlém věku ženské tvary. Oblečení hraje velkou roli. Na ubytovnách ve vyložených lokalitách jsem se setkala s rodinami, kde děti nechtěly chodit do školy, protože neměly pěkné oblečení. Kromě jídla je oblečení jedním z hlavních výdajů romských rodin. Častým jevem také je, že se oblečení ani v nemajetných rodinách nespravuje, ale hned vyhazuje. Důvodem pro vyhození oblečení se může stát i flek, který se jeví jako nevypratelný. Součástí úpravy zevnějšku současných romských žen je také výrazné líčení, které romským dívkám přidává na věku.

3 POČTY ROMŮ ŽIJÍCÍCH V ČESKU

V poválečném období došlo k výrazným změnám v národnostním složení Československa. Vylidněné pohraničí po odsunutých Němcích bylo potřeba znovu osídlit a obnovit fungování podniků. Nejdříve se vracelo obyvatelstvo z vnitrozemí a lidé, kteří byli za války odvezeni do koncentračních a pracovních táborů mimo území protektorátu. Vrátily se i zbytky rodin českých a moravských Romů, kteří přežili holocaust a někteří ještě kočující olašští Romové. Novodobá historie romského etnika u nás se pak začala psát po velkých migračních vlnách romských rodin ze Slovenska (srov. Davidová, 2014, s. 6).

„Hlubší poznání a pochopení demografického chování a úrovně reprodukce romské populace je důležité nejen pro určení jejího stupně demografického vývoje, ale i místa v rámci populačního vývoje České republiky. Obecně lze říci, že úroveň demografické reprodukce lze považovat i za objektivní indikátor změn v oblasti společenské a kulturní, které jsou často obtížně přímo vysvětlitelné.“ (Kalibová, 1999, s. 91)

Aby bylo možné statisticky zjišťovat počty Romů, je potřeba nejprve definovat kdo je Rom. Důležitá je vlastní etnická identifikace a nikoli označování osob za příslušníky nějakého etnika. V praxi se totiž stává, že jsou za Romy považovány i osoby, které jsou neromského původu s nízkou sociální úrovní. Sčítání Romů je ztíženo také tím, že oni sami se po zkušenostech z minulosti brání jakýmkoli soupisům. Pojem národnost si někteří zaměňují s pojmem státní příslušnost a část Romů již nechce být za Romy považována vůbec. Tyto okolnosti se silně promítly do výsledků sčítání lidu v roce 1991, kdy se k romské národnosti přihlásila pouze malá část Romů. V minulosti silně prosazované uznání romské národnosti jako řešení tzv. romské problematiky se ukázalo jako liché. Byl přeceněn význam tohoto faktu pro převážnou část samotných Romů. Toto sčítání bylo také zcela odlišné od těch v letech 1970 a 1980. Nelze tedy jejich výsledky srovnávat a posuzovat vývoj demografických statistik (srov. Kalibová, 1999, s. 92-94).

V roce 1991 se podle výsledků sčítání přihlásilo k romské národnosti 32 903 osob a romštinu považovalo za svůj mateřský jazyk 24 294 osob. Většina informací o po-

čtech Romů na našem území jsou pouze subjektivními odhady. Romskou populaci studuje například Jean-Pierre Liégeois, který uvádí reálný odhad počtu Romů v Česku. Podle něj by se mohlo jednat o 250 – 300 tisíc osob, kdy horní hranice odhadu je mírně nadhodnocená. V tomto období byly také zaznamenány údaje o krajích podle podílu počtu romského obyvatelstva. Nejvíce Romů žilo v Severočeském, Severomoravském a Západočeském kraji. Nejméně jih naopak žije v kraji Jihočeském s výjimkou Českokrumlovska. Z pohledu demografie se pak největší odlišnost týká věkové struktury. Obecně obyvatelstvo u nás i v Evropě stárne. U Romů je to naopak vysoké zastoupení dětí a velmi nízké zastoupení starých osob. Romská populace si zachovává vysokou úroveň porodnosti, která je jen nepatrně regulovaná (srov. Kalibová, s. 102 – 109).

Agentura pro sociální začleňování⁸ uvádí, že podle výzkumu Ministerstva práce a sociálních věcí z roku 2006 žije ve vyloučených lokalitách kolem 80 tisíc obyvatel a z toho pouze jednu čtvrtinu nemůžeme považovat za Romy.

⁸ Více na <http://www.socialni-zaclenovani.cz>.

4 ROMOVÉ A SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ

Značná část Romů v Česku se nachází ve velmi vážné sociálně-ekonomické situaci. Jsou mezi nimi rodiny, které žijí dlouhodobě v závislosti na dávkách systému státní sociální podpory. Často žijí v nepříznivých bytových podmínkách, někdy v izolovaných chudinských čtvrtích. Tyto územně vymezené oblasti jsou nazývány sociálně vyloučenými lokalitami⁹ (srov. Moravec, 2006 s. 19-21).

Sociálně vyloučení se nepodílejí stejnou měrou jako ostatní na zdrojích a jejich přerozdělování, což vede k jejich chudobě a nízkému sociálnímu kapitálu. Nejedná se jenom u vyloučení z trhu práce, ale také o vyloučení z adekvátního bydlení, vzdělávání a zdravotní péče. Celkově sociálně vyloučení nedosahují obvyklého životního standardu. Jedním z rizikových faktorů sociálního vyloučení je příslušnost k etnické skupině, ať už se jedná o objektivně fungující skupinu, jejíž členové sdílí svébytnou funkční kulturu nebo skupinu, která subjektivně prožívá etnickou identitu. Případně může být etnicita skupiny konstruktem z vnějšku na základě atributů, které jsou skupině připisovány majoritou (srov. Šimíková, 2004, s. 12-15).

4.1 Vzdělávání

Romské děti se poprvé plošně podrobily povinné školní docházce v dlouhém časovém období až v polovině dvacátého století. Tato prudká změna byla pro Romy nepřirozeně rychlá a povrchní. Pro Romy povinné vzdělávání znamenalo, že přestaly být zcela negramotní, ale také narazilo na rozdíly mezi romskými hodnotami a zdeformovaným totalitním školstvím. Toto prostředí bylo pro romské žáky nesrozumitelné a kladlo na ně požadavky, jejichž nenaplnování vedlo ke ztrátě sebevědomí. Škola byla často jediným místem kontaktu s neromskou společností a byla zdrojem permanentního neúspěchu, který jejich okolí i Romové sami připisovali svému romskému původu (srov. Frištsenská, 1997, s. 34-37).

⁹ Pojem lokalita je zde používán ve smyslu urbanistického útvaru, který je obýván určitou skupinou lidí.

Neuspokojivý stav vzdělanostní úrovně romské populace má nepříznivé dopady také v dalších oblastech a prohlubuje společenské rozpory. Součástí vzdělávání by měla být také příprava romských dětí k plnohodnotnému občanství a pozitivní emancipaci. Školství by se mělo zaměřit na jazykovou přípravu romských dětí před nástupem do základních škol. V mateřských školách by bylo možné používat například dobrovolníky z řad Romů k neformálnímu využití emocionálního působení romštiny. Zároveň je však nutné pracovat na vytvoření základů českého jazyka. Romština by tedy byla využívána jako pomocný didaktický prostředek k snazšímu pochopení češtiny (srov. Štolová, 2011, s. 49-50).

Štolová se věnuje podrobnému rozpracování jednotlivých oblastí jako je předškolní vzdělávání, podpora žáků v průběhu povinné školní docházky, poradenství při výběru povolání, podpora v dalším vzdělávání nebo při smysluplném trávení volného času a podobně. V jednotlivých oblastech stanovuje dílčí strategické cíle.

Poslední školní rok mateřské školy je povinný od loňského září. Česká školní inspekce zjistila, že se do tohoto procesu nepodařilo zapojit 3% dětí. Jedná se například o děti, které žijí s rodiči mimo Českou republiku, ale také o děti ze sociálně a ekonomicky znevýhodněného prostředí, které žijí na ubytovnách nebo s rodiči migrují. (Česká školní inspekce., [Online], 2019)

Z práce s romskými rodinami mám ovšem zkušenost, že ani zavedení povinného předškolního vzdělávání nevede vždy k naplňování předpokládaných cílů. Ve své praxi jsem se několikrát setkala se snahou rodičů vyhnout se docházce dětí do posledního ročníku mateřské školy. Jejich důvody jsou různé. Je jím například strach z rasismu, neochota odvádět děti ráno na různá místa ve městě nebo snaha zabránit výuce dítěte, protože snahou rodičů je, aby dítě mohlo nastoupit do „zvláštního školství“. To se často stává z důvodu obav pologramotných a nigramotných rodičů, že nezvládnou podporovat dítě ve vzdělávání kvůli vysokým nárokům na výuku. Romské děti jsou navíc v mnoha případech značně fixované na své matky a nerozumí dobře česky, takže po nástupu do mateřské školy pláčou. Mateřské školy také nejsou personálně vybavené tak, aby se mohly individuálně věnovat romským dětem víc než ostatním. Setkávám se tak nezřídka s návrhem na individuální vzdělávací plán dítěte. Ten může vzejít jak ze strany romských rodičů, tak ze strany vedení mateřské školy. Dítě pak musí docházet jednou za tři měsíce na přezkoušení. Rodiny někdy toto individuální vzdělávání řeší s poskytovateli sociálních služeb, jindy na základě neplnění individuálního plánu přichází na řadu pedagogicko-psychologická poradna a vysněný návrh na nástup dítěte do

„zvláštního školství“. Někteří rodiče před tímto setkáním například cíleně učí své děti chybně barvy.

Mnoho dětí, které docházejí do tohoto typu školských zařízení, tam nepatří. Nároky na děti jsou poměrně nízké a setkala jsem se i s tolerováním záškoláctví u vedení školy. To bylo zdůvodněno tím, že by škola nedělala nic jiného, než hlásila, že děti nechodí do školy. V důsledku takto nastaveného systému se úroveň vzdělání romských dětí mění jen velmi pozvolna. Děti integrované do běžných základních škol se často vrací zpět do „zvláštního školství“. Důvodem bývají častěji výchovné problémy než snížený intelekt. Romové jsou také velmi citliví na projevy rasizmu a šikany a rodiče upřednostňují, aby jejich děti chodily do školy s dalšími Romy. Při končení základního vzdělání je tak úroveň vzdělání dětí poměrně nízká a stále pouze minimum z nich pokračuje na střední odborná učiliště či střední školy. Z toho mála, které nastoupí, jich ovšem ještě značné procento školu brzy opustí.

Status romského dítěte je v českém vzdělávacím systému velmi nízký. Značně to limituje jeho vzdělanostní vyhlídky a také omezuje jeho vzdělanostní aspirace a šance. Open Society Institute v roce 2005 odhadoval, že v České republice je na nějaký typ střední školy končící maturitou zapsáno asi 7,3 % mladých Romů. Pouze 1,2 % z nich ji mělo šanci dokončit a jen 0,3 % absolvovalo nějakou školu univerzitního typu. Pokud bychom vycházeli z odhadovaného celkového počtu 250 000 Romů na území Česka, pak je šance romského žáka na pokračování na střední škole s maturitou třináctkrát nižší než průměrná šance žáka z majority (srov. Fónadová, 2014, s. 29).

4.2 Nerovnost sociálních šancí

Z hlediska práva znamená rovnost šancí neexistenci zákonných bariér, které by zne-možňovaly nějaké sociální skupině jednat určitým způsobem. Ústava ČR přímo dekla-ruje požadavek rovných šancí. Například z formálně právního hlediska mají všichni stejné šance dosáhnout stejného vzdělání, ale z hlediska sociologického se to tak neděje. Nerovnost sociálních šancí souvisí především s tím, co člověk může a tím, co chce nebo si přeje. Charakterizuje výhody či nevýhody například etnické skupiny vůči jiné v dosažení určitého třídního postavení nebo jiného druhu životního úspěchu (srov. Fónadová, 2014, s. 33).

Romové jsou v české společnosti jako etnická skupina systematicky znevýhodňováni. Nejedná se jen o trh práce, ale také o životní standardy a vzdělávací systém. Opro-

ti příslušníkům majority mají v těchto oblastech nesrovnatelně nižší šance. Tato situace se silně promítá jak do kvality života, tak do životní úrovně celých rodin. Nízký sociálně-ekonomický status také zpětně posiluje negativní stereotypy majority vůči této minoritě. Je velmi obtížné říci, zda nerovnost sociálních šancí souvisí primárně s chudobou nebo je výsledkem explicitní diskriminace (srov. Fónadová, 2014, s. 28-30).

4.3 Romové na trhu práce

Velká část Romů ztratila zaměstnání v 90. letech a stala se částečně nebo zcela závislá na sociálních dávkách. Některé důvody tohoto propadu jsem uvedla již výše. Jedná se především o nízkou úroveň vzdělanosti a kvalifikace, u některých o méně spolehlivou pracovní morálku. Závažným důvodem je také diskriminace. Romové mají často zkušenost, že když se jdou zeptat na volné pracovní místo, které bylo telefonicky avizováno jako volné, při osobním jednání se dozví, že je již obsazeno. Tento „vysoký práh“ je pro ně při vstupu na trh práce těžko překročitelný (srov. Davidová, 2001, s. 38).

Romové se zvláště nikde nevidují, ale uvádí se, že míra nezaměstnanosti v romské komunitě je 3,4 krát vyšší než v majoritě. Ve skutečnosti je však ještě daleko vyšší. V některých oblastech se pohybuje až kolem 80%. Oficiálně se uvádí, že nejméně polovina romského etnika je „nezaměstnatelná“. Problémem je také současný systém sociálních dávek, který sice zabraňuje propadu do úplné chudoby, ale také mnohé Romy, a nejen je demotivuje. Ztrácí pracovní návyky i chuť shánět práci, protože jejich výdělek nijak nepřesahuje příjem z dávek. Nicméně přibývá mladých Romů, kteří si zvyšují kvalifikaci a studují. Převážná část romské populace i přesto zůstává v extrémní nezaměstnanosti. Nezaměstnanost Romů také zhoršuje vnímání celé skupiny ostatními obyvateli. Nezaměstnanost má vážné důsledky (srov. Davidová, 2001, s. 39-40).

V rodinách, do kterých docházím, jsou nezaměstnané téměř všechny ženy. Mimo výše uvedených důvodů jejich nezaměstnanosti jsou dalším z důvodů také časná těhotenství. Ta jsou důvodem toho, že mnoho romských dívek a žen nikdy nezíská praxi. Kvůli četným těhotenstvím pak zůstávají dlouho na rodičovské dovolené. Není to tedy tak, že ztrácí denní rytmus a pracovní návyky, protože pravdou je, že je nikdy ani nezískaly. V některých rodinách jsou nezaměstnaní i muži, v jiných pracují. Muži na sebe často berou úlohu živitele rodiny a chtějí, aby ženy byly doma a vařily a staraly se o děti, i když už skončí období rodičovské dovolené. Poměrně značná část mužů, které

znám v romské komunitě, se žíví prací „načerno“. Nejčastějším důvodem je velká zadluženost a exekuce mezi Romy.

4.3.1 Nelegální způsoby obživy v romské komunitě

Práce „načerno“ obvykle zneužívá sociální postavení Romů. Zaměstnavatelé nabízejí peníze na ruku, ale jedná se o práci za minimální odměnu. Lidé, kteří nemají jinou šanci, ji obvykle přijmou. Stává se také, že nekvalifikovaní pracovníci dochází do práce a výplatu někdy nedostanou vůbec.

Tyto formy adaptace ilegálního uplatnění na trhu práce se v jednotlivých regionech Česka liší. Důvodem je nejčastěji právě vyloučení z legálního trhu práce, ale může to být i to, že je tato práce pro ně výhodnější. Nelegálně pracující totiž v naprosté většině pobírají sociální dávky, ale mohou brát také starobní či invalidní důchody. Objevují se již rodiny, ve kterých již třetí generace zůstává dlouhodobě na sociálních dávkách. Tento model se tak stává akceptovatelnou strategií, kterou mnozí praktikují (srov. Hajska, Poduška, 2006, s. 137-138).

Finance, které Romové získávají nelegální činností, bývají často investovány do krátkodobých předmětů či služeb. Investice nebo spoření jsou jevem zcela výjimečným. Někdy mohou být tyto finance využity ke splácení různých pohledávek, ale není to častým jevem. Tyto dluhy jsou spláceny většinou z příjmů ze sociálních dávek. Mezi nejčastější druhy ilegální činnosti patří stavební, zednické, výkopové práce a pomocné práce. Trestného činu se dopouští jak pracovník, tak zaměstnavatel, který ho nelegálně zaměstnává. Další oblastí nelegálních přivýdělků je prodej doma vyráběných předmětů nebo hraní hudby na zábavách za peníze. Finance mohou být získávány také kriminálními činnostmi, kterými jsou prostituce, dealerství, prodej kradených věcí a podobně (srov. Hajska, Poduška, 2006, s. 139 - 140).

4.4 Podmínky bydlení v romské komunitě dnes

Velká část Romů v Česku žije ve vyloučených lokalitách, na ubytovnách nebo v nevyhovujících bytových podmínkách. Život v těchto lokalitách je obvykle finančně velmi nákladný. Často je možné se setkat se zcela přemrštěnými částkami za zcela nevyhovující bydlení. Právě toto je jedním z průvodních jevů sociálního vyloučení u nás. Bývá časté, že v blízkosti takové lokality vznikají obchody, které mají přemrštěné ceny, protože obchodníci vědí, že obyvatelé ghetta se například nemají jak dostat na nákupy

do velkých center na druhé straně města. Mnohdy do lokalit nezajíždí MHD a jejich obyvatelé jsou nuceni využívat drahé taxíky. Je zde také zvykem vytvářet si statusové symboly, které pomáhají Romům v budování jejich sociálního postavení. Obvykle se jedná o televize, mobily, nové módní oblečení, koberce, nábytek a podobně. Pro sociálně vyloučené jsou tyto předměty často důležitější než předměty denní potřeby (srov. Hajska, Poduška, 2006, s. 138).

Odchodu z lokality také někdy brání strach nebo neochota k přetrhání osobních vazeb. V jednom místě obvykle žijí příslušníci širší rodiny nebo *fajty*. V rámci komunity si všemožně vypomáhají a odchod jedné nukleární rodiny někam jinam by pro ni znamenal absolutní izolaci bez možnosti kooperace s rodinou. Rodiny si obvykle vypomáhají s penězi, potravinami, ale také při hlídání dětí nebo jejich doprovodu a vyzvedávání ze školských zařízení.

4.5 Kultura chudoby

Výchozími podmínkami pro vznik kultury chudoby jsou existence tržní ekonomiky, vysoká nezaměstnanost, nízké mzdy pro nekvalifikovanou pracovní sílu, společnost neschopná lidem s nízkým sociálním statusem nabídnout řešení, uplatňování bilaterálního příbuzenského systému a uplatňování hodnotového systému střední třídy. Tam, kde tyto podmínky převažují, se mezi chudými rozvíjí kultura chudoby. Je adaptací i reakcí na nastalou situaci a má sklony se neustále reprodukovat. Kulturu chudoby identifikuje asi 70 znaků, mezi které patří například skutečnost, že se chudí neangažují a nezačleňují do významných společenských institucí. Dále tito lidé vytváří málo bohatství a málo ho také dostávají. Žijí z nízkých mezd, často zastavují osobní věci a často si půjčují. Běžná je nenávisť k policii, nedůvěra k vládě i těm co mají vysoké postavení. Pro kulturu chudoby jsou typické nuzné, přeplněné příbytky (srov. Lewis, 2006, s. 401).

Takto kulturu chudoby charakterizovat již v roce 1959 Oscar Lewis, který prováděl mnohaletý průzkum ve slumech v Mexiku v portorických rodinách v USA. Přesto se přiklání se k názoru Williama Kornbluma a Paula Lichtera, že kultura chudoby, která by tvořila základ sociální organizace společnosti deklasovaných obyvatel, neexistuje. Romové se stejně jako jiné skupiny přizpůsobují chudobě řadou různých adaptivních strategií a světů názorů. Nikdo z nich si necení chudoby pro ni samotnou a rozhodně si ji nepřejí pro své děti.

„Za negativní aspekt Lewisova konceptu lze taktéž označit jeho staticnost, neboli to, že není dynamický, z čehož vyplývá až fatálnost konceptu-kultura chudoby jako neustále sebereprodukující se nadindividuální entita bez vztahu ke kulturní změně a širšímu sociálnímu prostředí, kde jsou jedinci pouhými vehikuly, nikoli aktivními činiteli.“ (Toušek, 2006, s. 295).

Koncept kultury chudoby se snaží hledat odpovědi na to jaký je život v chudobě, v sociálním a kulturním vyloučení a jaké jsou adaptační strategie aktérů vyloučení. Zapomíná ovšem na strukturální příčiny vylučování, které vedou k chudobě a sociální nebo kulturní izolaci. Tento pohled řeší koncept sociální exkluze. Je tedy zřejmé, že při bádání o problematice chudoby, sociálního vyloučení a marginalizace je nutné se pohybovat v obou těchto rovinách (srov. Toušek, 2006, s. 315).

4.6 Sociální mobilita

Termínem sociální mobilita označujeme pohyb jednotlivců a skupin z jedné sociálně-ekonomické pozice do druhé. Posun nahoru a dolů je vertikální mobilita. Při nárůstu majetku, příjmu nebo sociálního statusu ji označujeme jako mobilitu vzestupnou. Míra vertikální mobility je také ukazatelem toho, jak je daná společnost otevřená. Ukazuje totiž, jak daleko mohou po socioekonomickém žebříčku vystoupat také jedinci z nižších vrstev. Opakem je sestupná mobilita, která sice není tak častá, ale přesto je rozšířeným jevem (srov. Giddens, 2013, s. 427- 429).

Romové se v české společnosti z hlediska stratifikačních kritérií nacházejí ve spodních částech sociální struktury. K vzestupné sociální mobilitě může docházet u těch rodin, které sdílí také hodnoty majority a snaží se své děti zapojovat do společenských aktivit, kterých se účastní představitelé majority. U rodin, které vytváří svým potomkům lepší startovací pozice, lze vyzorovat sociální distanci od méně úspěšných Romů, která je důsledkem této vzestupné sociální dráhy. Vzestup mohl u některých jedinců nastat také po roce 1989 díky novým institucionálním příležitostem. Roli v tomto typu sociálního vzestupu tedy sehrál stát a nikoli rodina. Posledním typem sociálního vzestupu, se kterým je možné se setkat je typ, kdy vzdělání je základem společenského postavení již pro druhou generaci Romů. Jedná se o vzdělávací strategii rodičů, kteří usilují o co nejvyšší vzdělání svých dětí (srov. Fónadová, 2014, s. 65-90).

Ve své praxi se s výše uvedenými typy sociální mobility téměř nesetkávám. U rodin komunikačních partnerů se jedná pouze o jednu rodinu, kde legálně pracují oba ro-

diče a je možné u nich zaznamenat ambice k zabezpečení vyššího vzdělání potomků, které je pro ně zárukou vyššího sociálního statusu a předpokladem lepšího materiálního zázemí.

5 PODMÍNKY PRO INTEGRACI ROMŮ DO SPOLEČNOSTI

Zdá se, že jednou z podmínek pro integraci¹⁰ Romů do majoritní společnosti je zvýšení vzdělanostní úrovně. Vzdělávací proces by měl začít akceptovat etnické, sociální a kulturní odlišnosti Romů. Úroveň vzdělání romské populace je aktuálně stále velmi nízká a projevuje se pologramotností starších, ale někdy i mladších věkových skupin. Nekvalifikovaní Romové mají značně omezené možnosti na trhu práce. Při tom neúspěšnost romských dětí ve vzdělávacím systému tkví často v nezvládnutí vyučovacího jazyka v potřebné míře. Důležitým faktorem je také vztah Romů ke vzdělání, kdy vzdělání v jejich hodnotovém žebříčku nezaujímá nikterak vysoké postavení. Při zjišťování školní zralosti nesou mnohé romské děti znaky pseudoretardace, která je ale znakem výchovné zanedbanosti (srov. Šotolová, 2011, s. 60).

Na integraci Romů do společnosti se výraznou měrou podílí také Agentura pro sociální začleňování, která se spolu s obcemi podílí na sestavování a naplňování strategických plánů sociálního začleňování. Vytváří řadu metodických pokynů a sestavuje příručky dobré praxe, které jsou použitelné pro pracovníky různých institucí, působících na území obcí a také pro pracovníky nevládních a neziskových organizací. Používá prostředky, o kterých si troufám z praxe v sociálních službách říci, že jsou velmi účinné. Jedná se o mapování potřeb cílové skupiny, vytváření různých skupin založených na lokálním partnerství a mezioborové spolupráci, ale také síťování, tvorbu a naplňování strategických plánů a poskytuje poradenství v oblasti čerpání finančních prostředků z evropských fondů. Mezioborovou spolupráci a aktivní zapojení sociálně vyloučených na řešení jejich situace, považuji za funkční nástroj v boji se sociálním znevýhodněním a chudobou.

¹⁰ Pojmem integrace je myšleno začlenění do společnosti při zachování specifických etnických rysů.

6 METODOLOGIE VÝZKUMU A ZPŮSOB ANALÝZY DAT

Nástrojem sběru dat v této práci byl polostandardizovaný rozhovor vedený s deseti komunikačními partnery. Všichni tito respondenti jsou klienty Nízkoprahového zařízení pro děti a mládež Archa v Kutné Hoře. Sběr dat jsem provedla individuálně v prostorech určených k poskytování této sociální služby. Všichni respondenti poskytli rozhovor bez problémů, protože mě znají jako vedoucí této sociální služby a již několik let se mnou pracují. Rozhovory jsem zaznamenávala na diktafon v mobilním telefonu a pořídila si doslovné přepisy. Jeden rozhovor trval v rozmezí mezi 35 a 45 minutami. Sběr dat jsem provedla v měsících lednu a únoru 2019.

Dotazovaní byli seznámeni s účelem a cílem výzkumu. Také byli upozorněni na to, že všechna sesbíraná data jsou anonymní. Nástroj sběru dat byl připraven dopředu, ale v průběhu rozhovorů byl rozšiřován o další doplňující otázky. Otázky se snažily nahlédnout do života mládeže žijící v romské komunitě v Kutné Hoře v rodinách, která je sociálně znevýhodněná, ohrožená sociálním vyloučením nebo sociálně vyloučená. V otázkách, které cílily na tradiční vzorce chování Romů předávaných v rodinách, jsem se snažila najít příčiny vedoucí k problémům při integraci této mládeže do majority. Vyhodnocení sebraných dat proběhlo formou kvalitativního souhrnu, vytvořením níže uvedených kategorií a analýzou dat, která je doplněna příslušným komentářem. Výsledky jsou také diskutovány s odkazem na data uvedená v teoretických kapitolách práce.

7 VZTAH K VLASTNÍMU ROMSTVÍ

Tato kapitola řeší otázku vnímání romství u dotazované mládeže. Jejich sebereflexe v otázce romství ovlivňuje také jejich vnímání členů majority. V kapitole narážím na znalost/neznalost romštiny u současné mladé generace Romů, které se budu podrobněji věnovat níže.

Z analýzy sesbíraných dat vyplývá, že pět respondentů vnímá rozdíl mezi Romem a *gádžem* pouze z hlediska barvy pleti, případně bylo doplněno o barvu očí nebo vlasů. Čtyři respondenti uvedli jako nejsilněji vnímaný rozdíl chování a dva z nich tento rozdíl navíc vymezili negativním chováním Romů. Jeden respondent definoval rozdíl příkladem romského kamaráda a mě, tedy pracovníka zařízení.

Obrázek 1 Vnímání rozdílů mezi Romem a *gádžem*

Na otázku „Cítíš se být Romkou/Romem?“ odpovědělo sedm respondentů kladně, jeden záporně. Dva klienti odpověděli nejistě, že „asi jo“. Ani jeden respondent nedokázal popsat, co to pro něj znamená být Romem. Vztah k vlastnímu romství respondenti vyjadřovali pouze při porovnávání Romů a *gadžů*. Stejně tak se nikdy ani jeden z nich

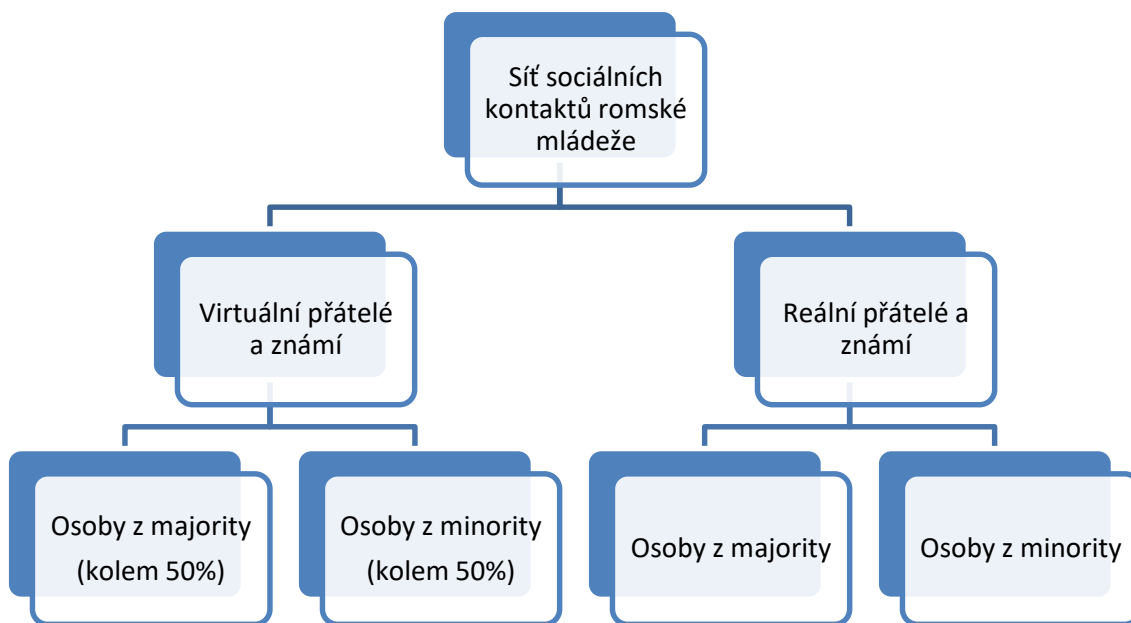
nesetkal s romským slovem *romipen*, které znamená romství, přestože většina deklaruje dobrou znalost romštiny.

Z prvních otázek také vyplynulo, že tato mládež ke svému označení nepoužívá slovo Rom/Romové. Sami sebe označují zásadně slovem cigáni, výjimečně cikáni. Při kladení doplňujících otázek vyšlo najevo, že pozitivně vnímají, když o nich majorita mluví jako o Romech a negativně nevnímají ani označení cigáni. Naproti tomu slovo cikán vnímají velmi pejorativně. Někteří uvedli, že když je někdo takto označil, použili automaticky verbální nebo i fyzickou agresi k řešení situace. Když označují příslušníka majority slovem *gádžo*, myslí tím pouze vyjádření příslušnosti k majoritě, případně barvu pleti bez negativní konotace.

8 KONTAKTY MEZI GÁDŽI A SOCIÁLNÍ SÍŤ

Kromě vztahu respondentů k jejich vlastnímu romství byl soubor dalších otázek zaměřen na osobní kontakty romské mládeže s majoritou i na přátelství vzniklá na sociální síti Facebook. Jinou sociální síť nikdo z respondentů nevyužívá.

Z analýzy dat vyplynulo, že kontakty romské mládeže s majoritou jsou omezeny pouze na povrchní kontakty přes sociální síť. Většina respondentů uvedla, že v reálném životě udržuje přátelství převážně mezi Romy. I počet těchto kontaktů je mnohonásobně nižší než počet přátel přidaných na sociální síť. Dva respondenti uvedli, že nevyužívají žádnou sociální síť.

Obrázek 2 Síť sociálních kontaktů romské mládeže

Síť sociálních kontaktů je tedy možné rozdělit do dvou základních kategorií na „virtuální přátele a známé“ a na „reálné přátele a známé“. Početní rozdíly v obou kategoriích jsou velmi markantní. Na sociální síti je romská mládež v kontaktu se stovkami až tisíci osob zatímco v realitě se tato čísla pohybují v desítkách a zřídka přesahují stovky. Poměr mezi kontakty s majoritou a mezi Romy je velký, jak vyplývá z níže

uvedených odpovědí na otázky: „Kolik máš na FB Přátel? Řekni i prosím kolik z toho jsou gádžové a kolik jich znáš doopravdy z běžného života?“

„Přes pět set. Asi dvě stě, ale s někým si jenom píšu přes písmenka. Gádžů znám asi padesát.“ (Respondent č. 1)

„Asi tisíc sto a z toho je tak půlka gadžů, ale některý ani neznám, jen si s nima píšu. Zním jich tak 40.“ (Respondent č. 3)

„Asi osm set. Na Facebooku sou skoro všichni gádžové, těch co znám doopravdy je míň gádžů..Do stovky asi.“ (Respondent č. 4)

„Já nemám facebook.“ (Respondent č. 5)

„Přes dva tisíce. Nevím tak tisíc i z jiných měst, ale víc je Romů a v reálu taky! (Respondent č. 6)

„Asi tisíc a znám jich tak dvě stě. Já si nepřidávám cigánky a cigány, protože neuměj psát a dělaj vostudu.“ (Respondent č. 7)

„Tři tisíce. Ty vogo tak 500 nevím. Půl na půl a v reálu rozhodně víc Romů. „ (Respondent č. 8)

„Nemám facebook.“ (Respondent č. 9)

„Tisíc šest set. Zním jich asi pět set, na facebooku mám víc gádžů, ale jinak znám víc Romů.“ (Respondent č. 10)

Nejčastěji tato mládež na sociální síti sdílí fotografie, domlouvá si schůzky nebo sdílí „srandy“. Mládež z majority, se kterou se romská mládež stýká, znají většinou „z venku“. Tedy ze společného trávení volného času na hřištích, v parcích nebo v ulicích města. Výjimečně se znají ze školy. Čtyři z deseti respondentů uvedli, že mezi romskou a majoritní mládeží není rozdíl. Zbývající vidí rozdíl především v chování.

„Chovaj se líp gádže k holkách, nejsou na ně sprostý, nemlátěj je.“ (Respondent č. 4)

„Do školy chodíme jen čtyry cigánky, jinak samí gádži. Já je nenávidím, jsou to nedožranci, třeba někomu berou svačinu a ani se nezeptaj. Gádži maj hrozný chování..Cigáni sou lepší než gádže, cigáni moc ze sebe nedělaj, nemaj nos nahoře. Gádže se moc cejtěj. No ale cigáni sou chandžale (nadrženy).“ (Respondent č. 5)

„Trošku tam je rozdíl, sme víc jakožebý popředu. Chováme se úplně jinak, ale znám i čecha, kterej se chová jak cikán. Třeba některej je úplně slušnej. Já neříkám o sobě, že nejsem slušnej, ale někdy mi to ulítne..Některý nekouřej třeba. A mezi romama se hulí víc.“ (Respondent č. 6)

„Sou rozlišný podle chování. Cigánský dítě mluví sprostě, ty ku...ty pí..., to gádže neřekne, ten řekne ty vole.“ (Respondent č. 7)

„Jo, že mezi sebou gadžové nemluvej sprostě..některý ne.“ (Respondent č. 8)

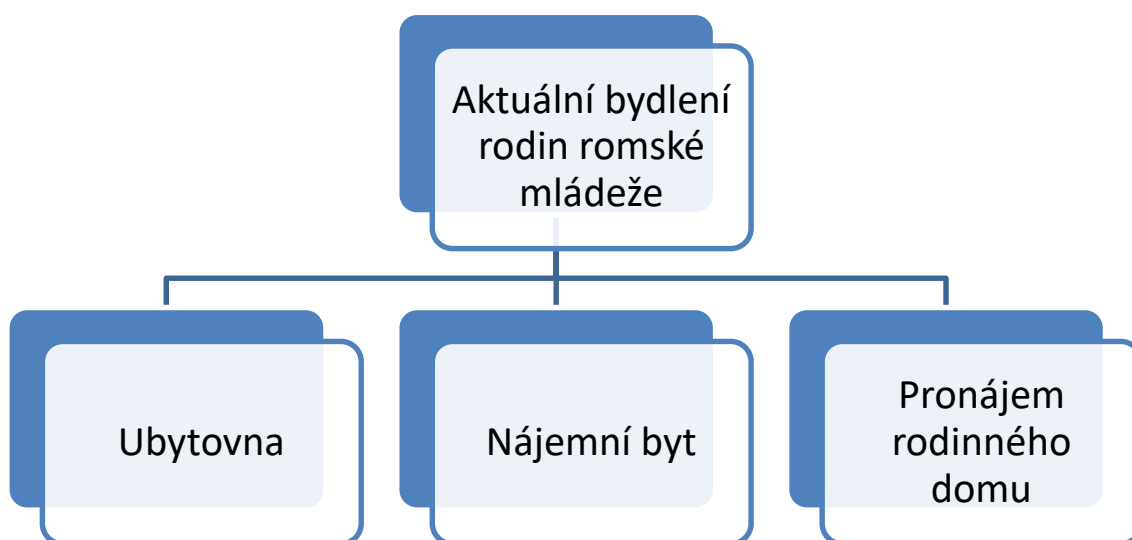
„Gádže sou slušnější.“ (Respondent č. 10)

Odlišnost na základě chování je nejčastější odpovědí. Objevují se odpovědi, že majoritní mládež se chová víc slušně, zatímco romská mládež sebe sama označuje za ty, kteří používají vulgárnější výrazy nebo častěji užívají návykové látky. Příliš časté nejsou ani partnerské vztahy mezi Romy a *gádži*. Přesto všichni respondenti uvedli, že by jejich rodině nevadilo, kdyby si jako partnera zvolili osobu z majority.

9 PŮVOD RODIN A JEJICH AKTUÁLNÍ BYDLENÍ

Další soubor otázek se zaměřil na původ rodin a jejich aktuální bydlení. Původ rodin jsem zjišťovala především v kontextu migrace rodin a také zjišťování udržování kontaktů s širší rodinou. Všichni respondenti žijí dlouhodobě v Kutné Hoře, ale rodiny se poměrně často stěhovaly v rámci Kutné Hory a okolí. Všech deset respondentů uvedlo, že jejich rodiny pochází ze Slovenska, z toho osm ze Staré Ľubovně, dva konkrétní oblast neznali.

Z analýzy dat dále vyplynulo, že aktuální bydlení rodin respondentů je možné rozdělit na tři základní typy. První typ je „ubytovna“, druhý „nájemní byt“ a poslední je „pronájem rodinného domu“.

Obrázek 3 Aktuální bydlení rodin romské mládeže

Pět respondentů uvedlo, že žije na ubytovně. Některé rodiny na této ubytovně obývají pouze jednu místnost, ve které žije větší množství osob. Všechny rodiny využívají k financování svého bydlení dávky státní sociální podpory. Čtyři respondenti žijí v nájemním bytě a jeden respondent uvedl pronájem rodinného domu.

Níže cituji úryvky odpovědí respondentů na otázku: „Můžeš mi popsat jak je velký Váš byt a kolik lidí v něm žije?“

Typ ubytovna

„Máme jednu velkou místnost na ubytovně, kuchyňku máme na chodbě společně s vostatníma. Je nás tam sedm.“ (Respondent č. 3)

„Takovej pokoj rozdelenej skříněma. Máma, táta a nás je pět“ (Respondent č. 4)

„Jen já s mámou. No ubytovna. Dřív sme bydleli na Spartě. Hodně sme se stěhovali.“ (Respondent č. 5)

„Jedna místnost. Hodně, už se chci odstěhovat.“ (Respondent č. 7)

„Dvě místnosti, bydlím s mámou, mám svůj pokoj.“ (Respondent č. 9)

Typ nájemní byt

„Bydlíme čtyry ve dvou místnostech“ (Respondent č. 2)

„Bydlím s mámou a tátou ve 2+1, mm svůj pokoj. Teď je u nás na čas ségra, měla nějaký problémy.“ (Respondent č. 6)

„V normálním bytě, prostě já, máma a dva bráchové.“ (Respondent č. 10)

„Kuchyň, obejvák a nahoře pokoj. Sme čtyři. Nahoře spí brácha sám. Já spím s babičkou a dědou v posteli, nohama k babičce..“ (Respondent č. 8)

Typ pronájem rodinného domu

„Bydlím v rodinném baráku, je báby. Já tam bydlím od narození a máma tam bydlí 43 let. My sme čtyry, dole sou tři. Ještě mojí mámy ségra a ta má dvě děti. A ještě jeden mý mámy brácha a bába, děda. Takže deset.“ (Respondent č.1)

Z výše uvedených odpovědí vyplývá, že část této mládeže bydlí v nevyhovujících bytových podmínkách. Pouze jedna rodina žije v nemovitosti, kterou má širší rodina v osobním vlastnictví. Nájemní bydlení, ve kterém rodiny žijí je ve většině případů zcela nejisté. Obzvlášť rodiny žijící na ubytovně v Kutné Hoře jsou prakticky v pozici potencionálního bezdomovectví. Budova ubytovny je města Kutná Hora, ale provozovaná soukromou osobou. V současné době se v ní snižuje ubytovací kapacita zřejmě z důvodu nevyhovujícího technického stavu elektroinstalace.

10 VZTAH KE VZDĚLÁNÍ

Svou roli v integraci romské mládeže do společnosti hraje z velké míry také vzdělání. Vzdělání mládeže, ale také vzdělání jejich rodičů, protože je jedním z faktorů, které ovlivňují sociální a ekonomický status rodin.

Aktuálně pouze jeden z respondentů navštěvuje první ročník středního odborného učiliště, dva končí letos a nepodávají si přihlášku na žádný učební obor. Tři respondenti budou končit příští rok a pouze dva z nich uvažují o pokračování na učilišti. Jeden z respondentů bude končit základní vzdělání za dva roky a chce pokračovat ve vzdělávání. Dva ukončili školu před rokem, jsou v evidenci Úřadu práce a letos si znovu podali přihlášku na střední odborné učiliště. Desátý respondent vyšel základní a praktickou školu ze šesté třídy, má částečný invalidní důchod a neuvažuje do budoucna ani o legálním zaměstnání či přivýdělku.

Obrázek 4 Graf znázorňující dosaženou míru vzdělání rodičů respondentů

Graf znázorňuje, že pouze tři z deseti rodičů respondentů dosáhli vyššího než základního vzdělání. Ze zbývajících sedmi byli dva rodiče na středním odborném učilišti, ale nedoučili se. Studijní aspirace respondentů, jejichž rodiče mají vyučení, jsou vysoké.

Všichni směřují na střední odborná učiliště a rádi by získali práci v oboru, který vystudují. U zbývajících sedmi respondentů, jejichž rodiče mají základní vzdělání, se třikrát objevila odpověď obsahující přání pokračovat ve vzdělávání. Dva z nich jsou ovšem již rok na úřadu práce. Zbývajících čtyři respondenti přímo deklarovali, že po absolvování základní školy pokračovat ve studiu nemají v plánu.

Zde jsem zaznamenala úryvky odpovědí na otázku: „Řekni mi prosím, jaké máš plány, až opustíš školu?“ Respondent č. 9 je po škole již delší dobu, takže jsem se ho ptala pouze na plány týkající se zaměstnání.

Chtějí pokračovat ve vzdělávání

„Já teď nechodím nikam, ale budu si zase podávat přihlášku. Zejtra bych měl jít do té školy jak sem chodil, říct si vo zápisovej lístek. Chci zase do Čáslavi, nechci sedět doma. Po vyučení bych chtěl bejt někde v suchu u strojů.“ (Respondent č. 2)

„Já se du vyučit na automechanika na Růžovku.“ (Respondent č. 3)

„Prodávat třeba v Bille nebo malej krámek.“ (Respondent č. 5)

„Ještě rok a pak do Čáslavi na zemědělské stroje nebo na Teplotechnu na kuchař-číšník nebo ten jak je na střechách..“ (Respondent č. 6)

„Chci se ještě dostat na školu, na opraváře zemědělských strojů a pak se věnovat tomu oboru.“ (Respondent č. 7)

„Chci jít do učení, na cukrářku, ale někteří mi říkají, že to nedám, že je to úplně blběj obor.ve škole mi to říkala učitelka, v Chroustovicích je to lepší než v Čáslavě.“ (Respondent č. 8)

Nechtějí pokračovat ve vzdělávání

„Já du do práce jako ségra. Bud' do sklárny du anebo tam prej je něco ve Starým Kolíně. „ (Respondent č. 1)

„Musím udělat desítku. A pak už nechci dělat nic, já chci bejt doma. Budu žít z přídavek, ale možná nějakou brigádu. Baví mě uklízet, tak třeba uklízečka.“ (Respondent č. 4)

„Budu zase makat načerno, mám důchod a beru i dávky.“ (Respondent č.9)

„Už končím, jsem v osmý a budu makat.“ (Respondent č. 10)

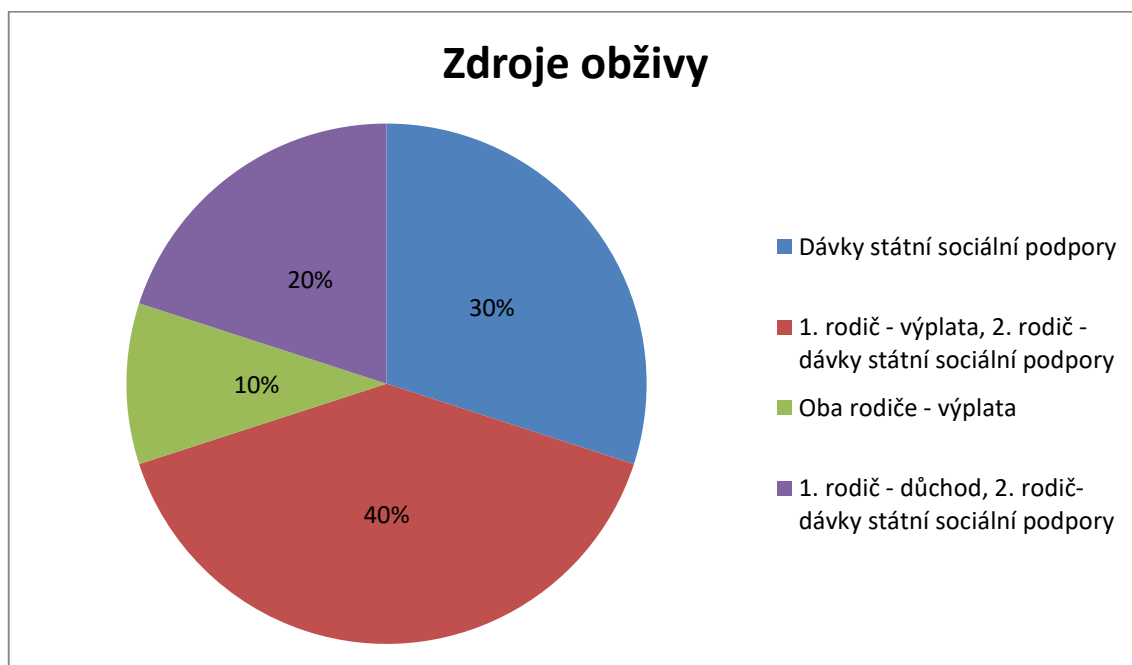
Z analýzy dat vyplynulo, že část respondentů následuje mobilitní dráhu svých rodičů. Někteří mají vzdělanostní aspirace vyšší než jejich rodiče, ale v komunitě je častým jevem, že nejsou podporováni ke vzdělávání. Setkávám se s tím, že mládež musí chodit „načerno“ do práce, aby pomohla s financováním provozu rodiny. Nezřídká se tak děje

ještě dřív, než ukončí základní vzdělání. Obzvláště v teplých měsících je tento typ přivý-
dělku jedním z důvodů vysokých absencí romských dětí. Velmi rozšířeným jevem je, že
si dítě podá přihlášku na vzdělávání na středním odborném učilišti, ale do školy již ne-
nastoupí nebo docházku ukončí v průběhu podzimu. Důvodem bývá právě to, že již
o letních prázdninách se podílí na financování rodiny a rodina ho v nástupu do školy
nepodpoří.

11 ZDROJE OBŽIVY

Některé rodiny, se kterými pracuji, se pohybují na hranici chudoby. Cílem této kapitoly bylo zjistit, jaké jsou nejčastější zdroje obživy a jak tyto rodiny hospodaří. Mezi romskou mládeží se můžeme setkat s opakováním vzorců chování, které víc než s romstvím souvisí se sociálním vyloučením. Tyto mnohdy chybné vzorce se potom stávají začarovaným kruhem v cestě k integraci.

V rodinách osmi respondentů pracují pouze muži, ať už se jedná o manželské nebo nesezdané páry. Dvě rodiny se skládaly pouze z matky samoživitelky a dítěte. V jednom z těchto dvou případů pobírala matka sociální dávky dlouhodobě, druhá podporu v nezaměstnanosti, předtím dlouhodobě pracovala. V romských rodinách se často setkáváme se situací, že rodinu živí muž a žena je doma, nejčastěji na opakované rodičovské dovolené a později na dávkách státní sociální podpory.

Obrázek 5 Graf znázorňující nejčastější zdroje obživy v rodinách romské mládeže

Všech deset respondentů shodně uvádělo, že dvěma položkami, za které jejich rodiny utratí měsíčně nejvíc peněz, jsou jídlo a cigarety. U jednoho respondenta se ještě na dalších místech objevil nábytek a pronájem. Systém hospodaření popisovali respon-

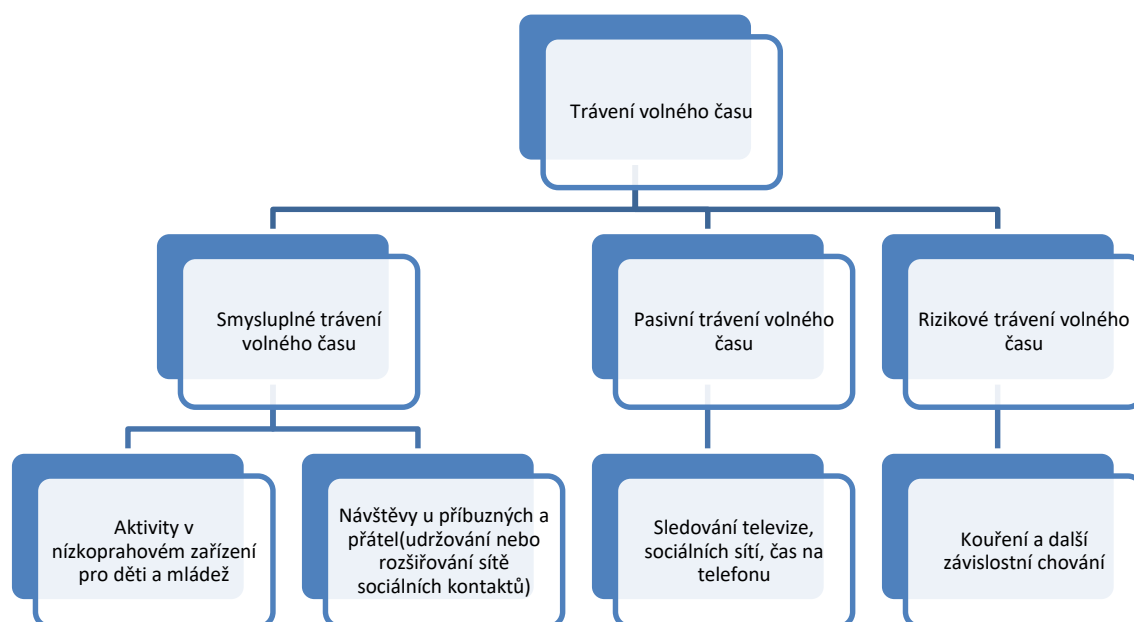
denti velmi podobně. V rodinách, v nichž figuruje otec i matka se obvykle o chod domácnosti stará žena. Má na starosti zajištění zaplacení nájemného, energií a případně dluhů. To je nejčastěji placeno ze stálého příjmu, kterým jsou dávky státní sociální podpory a v některých případech důchod. Jídlo a nákup dalších věcí potřebných pro domácnost, se nejčastěji zajišťuje z druhého zdroje obživy, kterým je výplata mužského člena rodiny. Může se jednat a zdroj příjmů z pracovního poměru, častěji o práci tzv. „načerno“ a v některých případech také o nelegální zdroj příjmu, kterým může být například distribuce drog apod. Muži většinou přinesou domů finanční prostředky a odevzdají je ženě. Ta s nimi hospodaří. Pokud muž potřebuje nějaké finance pro vlastní potřebu, říká si o ně ženě, obvykle si peníze pro sebe nenechává.

Romská mládež se nezřídka musí zapojovat do zajištění zdrojů obživy. Starší chlapci chodí například s otci „kopat“ nebo dělat jinou náročnou manuální práci. Vede to často k tomu, že hned po ukončení základní školy pokračují v tomto druhu obživy, protože rodiny je nepodpoří v návazném vzdělávání. U dívek bývá zase běžným jevem časná mateřství, takže se zdrojem obživy stává rodičovský příspěvek a později dávky státní sociální podpory.

12 TRÁVENÍ VOLNÉHO ČASU

Volný čas je tedy u romské mládeže především otázkou doby, než chlapci začnou pracovat a než se dívky stanou matkami. Způsoby trávení volného času v romské komunitě jsou různé, a ne vždy smysluplné.

Z analýzy dat vyplynulo, že respondenti tráví volný čas velmi podobnými aktivitami, které bylo možné rozdělit do tří kategorií.

Obrázek 6 Trávení volného času romské mládeže

Devět respondentů uvedlo, že volný čas nejčastěji tráví venku. Právě sem patří rizikové trávení volného času. Mládež se často bezcílně potuluje po městě, hřištích a parcích. Velmi rozšířené je ve volném čase mezi romskou mládeží kouření. Z deseti respondentů uvedli všichni, že kouří. Jeden respondent uvedl, že vykouří dvě až tři krabičky cigaret, šest uvedlo, že vykouří krabičku. Zbylí tři respondenti vykouří méně než krabičku denně. Jeden respondent uvedl, že kouří dlouho. Ostatní uvedli konkrétní věk, ve kterém začali kouřit. Nejnižší věk byl pět let, nejvyšší patnáct let. Průměrný věk se pohybuje kolem devíti let. Se zvyšujícím se věkem mládeže se zvyšuje míra rizikového chování. Z praxe v nízkoprahovém klubu mám zkušenost s tím, že tato mládež expe-

rimentuje hojně s marihuanou a občas se objevuje také experimentování s pervitinem nebo tzv. tanečními drogami typu extáze.

Pasivně tráví romská mládež svůj volný čas nejčastěji u televize. V rodinách se často sledují jihoamerické telenovely nebo další komerční seriály. Mnoho času tráví také na počítačích a mobilních telefonech, což se může z pasivního trávení volného času dostat do kategorie rizikového trávení, především z důvodu rizika vzniku závislostí na těchto zařízeních.

Mezi smysluplné trávení volného času se zařadily návštěvy nízkoprahového zařízení pro děti a mládež, které připravuje množství aktivit zaměřených na volný čas, prevenci rizikového chování, doučování, podporu a motivaci klientů a především bezpečný prostor. Dále sportovní aktivity, tanec, zpěv nebo návštěvy příbuzných a přátel.

13 GENDER A VZORY V RODINĚ

Za hlavu rodiny označilo osm respondentů muže, ženu pouze dva respondenti, a to z důvodu, že tito dva jsou vychováni pouze matkou. Největší úctu naopak respondenti obvykle cítí k některému ženskému členu rodiny. Tento pojem mají obvykle spjatý s pozitivními emocemi, porozuměním, láskou a důvěrou. Vzorem v rodině je pro respondenty obvykle některý člen rodiny, který něco dokázal. Dokončil školu, má práci nebo se mu dobře žije. Pouze dva respondenti uvedli, že vzor v rodině nemají.

Tato kapitola ukazuje, jak respondenti vnímají postavení muže a ženy v jejich rodině. Níže cituji odpovědi na otázku: „Řekni mi prosím jaké je postavení muže a ženy v romské rodině?“

„Nevím spíš chlap má větší slovo. To je i u nás. Ale i starší ségra, když něco řekne, tak se usí poslechnout, jinak facka poletí. „ (Respondent č. 1)

„Děda má na starosti co se týče práce a baička domácnost.“ (Respondent č. 2)

„Děti poslouchaj mámu i tátu, ale jinak holky poslouchaj kluky. Nevím jak to vzniklo. „ (Respondent č. 3)

„Ženy se musej starat o děti, musej nám prát, uklízet. Musej poslouchat co říká chlap.“ (Respondent č. 4)

„Jako maj chlapi, ale i některý ženy maj větší moc. Ty co řvou. Nebo někdy starší ženy, ale jak u koho. „ (Respondent č. 5)

„Naši sou spolu už dvacetosm let, takže maj slovo tak stejný. Jinak holky třeba musej poslouchat bráchu.“ (Respondent č. 6)

„Né že by jí brácha měl rozkazovat, ale když třeba je ségra drzá na mámu, tak na ní zařvu ať se uklidní a ona poslechne. Je to spíš o věku asi.“ (Respondent č. 7)

„No tak chlapi rozhodujou, děda dává babičce o peníze a ta se stará o domácnost.“ (Respondent č. 8)

„Spíš ženský maj větší slovo, že třeba řekne frajerovi, že nikam nepude a on neposlechne, a pak má doma hádku.“ (Respondent č.9)

„Asi chlap má větší slovo..nevím.“ (Respondent č. 10)

Z analýzy dat vyplynulo, že role muže a ženy zůstává stejná jako v tradiční romské rodině tak jak o ní mluví odborná literatura, včetně postavení obou. Pouze v rodinách, kde chybí mužský člen, přikládali respondenti vyšší postavení ženě.

14 HODNOTY A VÍRA

Dále jsem se dotazovala na hodnoty, které jsou pro respondenty nejdůležitější. Pouze jeden respondent nedovedl na tuto otázku odpovědět. Ze zbylých devíti odpovědělo pět, že nejvyšší hodnotou je rodina, u dalších dvou byla rodina na druhém místě. Na prvním místě se u nich objevila práce a škola. Zbývající dva respondenti uvedli na prvním místě zdraví a na druhém štěstí a peníze. Odpovědi tedy potvrdily výše uvedenou informaci, že rodina je často nejvyšší hodnotou vůbec. V průběhu dotazování se také neustále opakovalo, že „oni“ Romové jsou jiní, mají „to“ jinak, ale tato mládež nebyla schopná definovat co je jinak.

Pokládala jsem rovněž otázky týkající se víry, protože víra v Boha je vždy spojena s určitými hodnotami. Všech deset respondentů uvedlo, že jsou věřící oni i celá jejich rodina. Na otázku co to znamená být věřící, ovšem již nedokázali odpovědět, stejně jako na otázku co to znamená být pokřtěný. Nikdo z respondentů nechodí do kostela, nezná obsah Bible a neví co je to Desatero. Víra se fakticky projevuje pouze prostřednictvím opakování různých rodinných zvyklostí, které ji navíc propojují s mnoha pověrečnými praktikami.

15 ZVYKY A TRADICE

Cílem této kapitoly bylo zmapovat zvyky a tradice dodržované v rodinách respondentů, a to především ty, které jakýmkoli způsobem ovlivňují vztah romské mládeže k majoritě či působí v procesu integrace do většinové společnosti.

V analýze dat jsem stanovila dva základní typy zvyků a tradic, které se v romských rodinách dodržují. Pojmenovala jsem je jako „Společné s majoritou“ a „(Romské) – převzaté ze Slovenska“.

Obrázek 7 Zvyky a tradice

Respondenti uvedli celou řadu zvyků a tradic, které jejich rodiny dodržují. Mezi ty, které jsou společné s majoritou, patřily především Vánoce, Velikonoce, ale také svatby, slavení narozenin nebo křtiny. Některé zvyky a tradice, které nám mohou připadat čistě romské, se ovšem dodržovaly také mezi *gádži* na Slovensku a Romové si je přinesly do Česka. Je to například vartování nebo víra v mule.

Pro názornost cituji níže úryvky z odpovědí některých respondentů na otázku: „Výprávej mi prosím jaké zvyky a tradice Tvoje rodina dodržuje?“

„Když někdo umře, tak ten den co se to zjistí, tak přijdou k nám a začnou pít a na něho vzpomínat a brečet. Poslední den vartování se sejdou všechny. Jinak se střídají. Jí se a pije všechno. Nesmí se pouštět muzika a tancovat. Smutek se drží třeba rok, ale dětem třeba řeknou, že už můžou poslouchat písničky. Jinak se to dodržuje doma a venku to porušuje třeba.“ (Respondent č. 1)

My sme vartovali myslím čtyři nebo pět dní. Na Slovensku ve dvou barákách, když umřela bába. Oni tam normálně hráli karty. Táta asi po půl roce řek, že už jí nevrátíme, tak sme přestali držet smutek a už sme mohli koukat i na televizi. Ani písničky sme neposlouchali a chodili sme v černý asi dva týdny.“ (Respondent č. 3)

„No sou tam hodně cigánu a pár gádže myslím. Z kostela se jde domů a tam chlastaj. No a dítě musej dát potom na zem. Dítě nesmí přes práh, první ho musej položit na deku na zem, ale nevím proč. Nikdy sem se na to neptala.“ (Respondent č. 4)

„Moje máma se brala s tátou a pak dali mojí mámě takovej provázek a tam jim dávali peníze.“ (Respondent č. 5)

„Na Vánoce se chodí vinšovat, brzo po romech a zpívají cikánsky písničky a ještě musej říct takovou v cigáštíně jako, že jim přejou všechno nejlepší, aby se měli dobře. Nák saste bachtale but love tut hin a dál už nevím. Dávaj se za to peníze a chlast..Jo a věřím v mule. Na zdi sem viděl stín postavy, kabát, hůl, klobouk. Ráno sem to říkal mámě a ta mi říkala, že to byl její děda. Trošku sem se bál. U nás se říká, že nás „sa kerel“, že se nemůžeme hejbat a cítíme mrzítost. Když sem viděl mule, tak mi udělala máma křížek na polštář a na mě a řekla, že to bude dobrý. Mule můžou přijít skrz zrcadlo. Má se správně každé večer zakrývat..a když se vartuje, tak by děti neměly chodit do školy..“ (Respondent č. 6)

„...seděli jsme s Tinou doma, když táta odjel na pohřeb a někdo nám zaťukal třikrát na voko a kdo v takový vejšce muže ťukat na okno. Tak jsem ho zavřel a spadla židle. Tina se bála, ale zaspala a já jsem tam seděl. No a taky když se ti o někom zdá, tak to znamená, že byl u tebe.“ (Respondent č. 7)

„Nesmí se chodit ke stolu, když tam je návštěva, to je drzost. Když je u nás návštěva, tak musíme dojit jim dát ruku pozdravit, ale ke stolu nemůžeme. Ne novej rok rozhajujeme mince, aby bylo po celej rok dost peněz. Jo a ještě když je dítě malý a hraje si na podlaze, tak se přes něj nesmí přejít jako rozkročmo, to se pak říká, že už neporooste nebo co, že bude pomalu růst. A taky nám babička říká, že tak kolem desátý hodiny večer už nesmíme chodit k oknu, že to, ty špatný lidi přivolávají k sobě..jako satan nebo co duchové, mule no. Babička taky přikrejevá zrcadlo večer, když někdo zemře, aby se nám

neukázal mule. Já jsem viděla svého tátu takhle, nebála sem se, když je to táta. Voni se třeba ukazují, když někdo něco udělal špatně, že ho varuje. Babičky se zeptej, vona ví hodně.“ (Respondent č.8)

„Máma má doma svatej vobraz velkej, jednou sem z něj chtěl vzít peníze a řekla mi, ať to nedělám, že by se mi z toho zkřivili ruce. A taky mám zážitek s mule.“ (Respondent č.9)

Z odpovědí vyplynulo, že v mnoha rodinách se dodržují zvyky a tradice spojené s pověrečnými praktikami. Jedinou zvyklostí, která by mohla zasahovat do běžného fungování v majoritní společnosti je vartování, při kterém rodiny neposílají děti do školy někdy i několik dní. Jedná se ovšem o úmrtí v rodině, při kterém je možné absenci ve škole omluvit rodinnými důvody. Problematické je, že romské rodiny jsou velmi široké a vartuje se při úmrtí jakkoli vzdáleného člena rodiny, takže absence z tohoto důvodu jsou poměrně časté.

Všechny ostatní zvyky a tradice, které respondenti uvedli, jsou velmi blízké těm majoritním nebo jsou specifické pro určitou rodinu a nemají žádný vliv na proces integrace romské mládeže do společnosti. Z analyzovaných dat nevyplývá ani žádná skutečnost, která by potvrzovala, že některé tradiční kulturní vzorce ovlivňují postoj romské mládeže k majoritě a sekundárně integraci do majority.

16 PLÁNOVÁNÍ BUDOUCNOSTI

Poslední kapitola se zabývá plánováním budoucnosti romské mládeže. Respondenti uvedli celou řadu plánů, které by chtěli v budoucnu naplnit. Pět respondentů uvedlo, že by se chtěli vyučit. Dva by si chtěli najít práci rovnou po ukončení základní školní docházky. Dva respondenti uvedli, že si chtějí založit rodinu a jedna respondentka řekla, že by chtěla pobírat dávky. Společné v plánech většiny respondentů bylo, že by nechtěli žít na ubytovně, ale chtěli by si najít jiné bydlení. Část uvedla, že by se chtěla odstěhovat od rodiny a část naopak plánuje budoucnost s rodiči a vůbec nezamýšlí život v nukleární rodině.

Všichni respondenti uvedli, že s plněním jejich plánů by jim rozhodně pomohla rodina. Tři respondenti dodali, že případnou pomoc by hledali také u pracovníků nízkoprahového zařízení pro děti a mládež. Všichni byli schopni popsat, jakým způsobem je možné najít práci a co je potřeba udělat nebo umět k získání určitého pracovního místa.

ZÁVĚR

V této práci jsem se zaměřila na tradiční kulturní vzorce romské mládeže, které mohou ovlivňovat proces integrace do majoritní společnosti. Zmínila jsem romskou historii a kulturu, které hrají svou roli v procesech sociálního začleňování těchto osob. V rozhovorech jsem se pokusila rozkrýt aspekty, které by mohly být příčinou nebo důsledkem sociálního znevýhodnění rodin. Tyto aspekty by bylo vhodné zohlednit v procesu plánování sociálních služeb s romskou mládeží či rodinou. Souvislost mezi tradičními kulturními vzorci a integrací romské mládeže do majority jsem hledala v náhodném vzorku deseti respondentů. Všichni mí komunikační partneři byli klienty služby Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež Archa v Kutné Hoře. Jednalo se o čtyři dívky a šest chlapců. Několik dalších kapitol se věnuje počtům Romů žijících na území Česka a také problematice sociálního vyloučení a podmínek pro integraci Romů.

V následující části práce jsem využívala kvalitativní metodologii a nástrojem sběru dat byl polostandardizovaný rozhovor. Výběr komunikačních partnerů byl náhodný. Jediným kritériem byl věk nad třináct let. V této věkové kategorii již bylo možné směřovat otázky na případné studium po základní škole a profesní směřování. Výzkum probíhal v prostorech Nízkoprahového zařízení pro děti a mládež Archa v Kutné Hoře formou individuálních rozhovorů. Následovala kapitola o metodologii výzkumu a dalších deset kapitol, ve kterých jsem se pokusila o analýzu sesbíraných dat.

Cílem této práce bylo identifikovat tradiční kulturní vzorce, které mohou mít vliv na integraci romské mládeže do majority.

Z analyzovaných dat vyplynulo, že tradiční kulturní vzorce nejsou primárním spouštěčem obtížného začleňování romské mládeže do majority, především z důvodu ztráty *romipen* (romství) u posledních generací. Termín romská mládež zde označuje osoby ve věku 14 – 26 let, které o sobě smýšlí jako o Romech. Dále mládež žijící v romských rodinách, která se ovšem k romství nehlásí, neví co to romství je nebo se jako Romové necítí. Sami sebe označují nejčastěji slovem „cigáni“, které nevnímají pejorativně. Jevy a situace, které brání v lepší integraci romské mládeže do majority, se

týkají převážně sociálního vyloučení rodin a chudoby. Konkrétně například společné ekonomiky rodiny, která je obvykle zatížena mnoha dluhy a nenechává prostor pro vzdělávání mládeže z důvodu nutnosti přispívat od ukončení povinné školní docházky do společné kasy.

Výzkum dále ukázal, že romská komunita v Kutné Hoře, ze které respondenti pochází, je poměrně uzavřená. Většina kontaktů, které mládež udržuje je v rámci romské komunity a případně širší rodiny. Vztahy s majoritou se udržují jen tam, kde je to nezbytně nutné. Jedná se o oblasti jako je zaměstnání, úřady, škola a výjimečně mezi spolužáky, partou venku nebo mezi klienty sociální služby nízkoprahové zařízení pro děti a mládež. Tento jev ovšem nemusí platit obecně u jiných romských skupin.

Za jediný ve výzkumu zaznamenaný tradiční kulturní vzorec předávaný v romských rodinách, který má negativní dopad na proces integrace do majority, může být považováno nízké postavení vzdělání v hodnotovém žebříčku. S ním pak úzce souvisí neznalost majoritního jazyka, která se stává faktorem ovlivňujícím proces integrace romské mládeže do majority. Často se v rodinách opakují vzorce chování, které se zaměřují na řešení pouze současné ekonomické situace rodiny bez ohledu na minulost a budoucnost. Vzdělání tak stále nehraje v mnoha romských rodinách velkou roli, protože je potřeba uspokojovat aktuální potřeby.

S nízkým vzděláním pak souvisí také obtížná uplatnitelnost na trhu práce a zdroje obživy, které jsou v mnoha rodinách omezeny na pobírání dávek státní sociální podpory nebo práci tzv. „načerno“. Nízké vzdělání, nezaměstnanost, předluženost nebo vyšší výskyt rizikového chování zřejmě nemají primární souvislost s romstvím jako takovým. Jedná se spíše o soubor znaků, které jsou charakteristické pro sociální vyloučení. Tím jsou Romové jako jedna z marginalizovaných skupin společnosti velmi ohroženi. Příčiny ovšem netkví pouze v romství, ale také v historii Romů, postavení menšin v české společnosti a v neposlední řadě v sociální politice státu.

V romské komunitě dochází ke ztrátě tradičních hodnot a norem. U zvyků, které se v rodinách dodržují a předávají z generace na generaci, dochází k obsahové ztrátě. Mládež již netuší, proč se tyto zvyky dodržují a sami je neudržují. Zachovány zůstávají pouze některé zvyklosti, které jsou ovšem spíše typické pro jednotlivé rodiny a nelze o nich mluvit obecně jako o romských. Ztráta hodnot ohrožuje soudržnost doposud funkční jednotky, kterou byla romská rodina. Rizikové a závislostní chování členů komunity tuto soudržnost rozbíjí zevnitř. Také sociální politika státu udržuje Romy na okraji společnosti především nastavením systému dávek státní sociální podpory, který

není motivační a vede ke zneužívání dávek a závislosti na dávkách. Z mnoha Romů se od devadesátých let stali tzv. „mnohoproblémoví“ klienti různých sociálních služeb, které zcela jistě nejsou samospasitelné.

Při analýze dat jsem narazila na několik oblastí, kterým se v tomto výzkumu již nebylo možné hlouběji věnovat. Bylo to například téma tzv. pseudohodnot. Jedná se především o význam značkového oblečení, kterým se dá v současnosti deklarovat vyšší sociální status, ale také drahá auta a podobně. Samostatným tématem by pak mohla být prezentace těchto hodnot na sociálních sítích romské mládeže, které jsou téměř uzavřeným světem. Právě v nich je vidět obrovská snaha romské mládeže o vyrovnání se s majoritní mládeží pomocí bohatství a majetku, který je ve virtuálním světě vymyšlený. Stejnou roli hrají také falešně uváděné školy, u kterých jednotliví uživatelé sociálních sítí tvrdí, že je vystudovali nebo luxusní firmy, kde píšou, že pracují. Navíc pod pravým jménem je najdeme na síti málokdy. Romská mládež se vyhledává v zásadě jen mezi sebou v řadách přátel. Mezi nejčastější přezdívky, které na Facebooku najdeme patří: LenTvoja..., Wolámsa..., Bengoryčajory..., Lentvojchalan a podobné, vždy doplněné o například zdrobnělinu pravého křestního jména. Sociální sítě v životě romské mládeže by však nabízely prostor pro samostatný výzkum.

Poslední kapitola, která se zabývala plánováním budoucnosti romské mládeže, přinesla překvapivá data. Polovina respondentů totiž uvedla, že v jejich budoucnosti hraje roli vzdělání. Uvedli, že jejich cílem, je získání výučního listu. Jejich společným cílem také bylo nežít na ubytovně. Je možné, že díky snaze o získání vyššího sociálního statusu se u dalších generací romské mládeže zvýší i potřeba získání vyššího vzdělání, které může být cestou na legální trh práce a cestou ze začarovaného kruhu sociálního vyloučení.

V závěru bych snad mohla říci, že tak jak se vyvíjí romská komunita, se vyvíjí také další obory zaměřující se na člověka, život a společnost, včetně sociální práce. Trendem poslední doby je mezioborová spolupráce. Vznikají různé mezioborové platformy, které si kromě práce s romskou mládeží kladou za cíl také vytváření tlaku na systémové změny. Budoucnost je tedy otevřená dalšímu bádání a jistě přinese odpovědi na další otázky, které zůstaly kvůli omezenému prostoru i možnostmi autora této práce nezodpovězeny.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: Nástroj sběru dat

SEZNAM LITERATURY

BALABÁNOVÁ, H. *Romské děti v systému českého základního školství a jejich následná profesionální příprava a uplatnění*. In ŠIKLOVÁ, J. et al. *Romové v České Republice (1945-1998)*. Praha: Socioklub, 1999, s. 333-350.

BÁRTOVÁ PAVELKOVÁ, T. et al. *Příběh Romů: Katalog ke stálé expozici muzea romské kultury*. Brno: 2012. ISBN 978-80-86656-21-2.

DAVIDOVÁ, E. *Etnikum na rozcestí? Romové a česká společnost. Hledání domova, porozumění a vzájemného soužití*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 3/2001

DAVIDOVÁ, E. *Osudy a cesty Romů v letech 1945-1989*. In ŠULÉŘ, P. et al. *ROMOVÉ – O ROMA Tradice a současnost*. Brno: SVAN, 1999, s. 33-38.

FERKO, A. *Tradiční pohřeb?*. In: JAKOUBEK, M.; BUDILOVÁ, L. *Romové a cikáni-neznámí i známí*. Voznice: Leda, 2008, s. 151-155.

FÓNADOVÁ, L., *Nenechali se vyloučit*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-6574-1.

FRIŠTENSKÁ, H. *Romové a státní politika*. In *Romové – reflexe problému. Soubor textů k romské problematice*. Praha: Sofis, Pastelka, 1997, s. 34-45.

GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 2013. ISBN 728-80-257-0807-1.

HAJSKÁ, K.; PODUŠKA, O. *Práce na černo jako forma adaptace na sociální vyloučení*. In HIRT, T.; JAKOUBEK, M. (eds.). *Romové v osidlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006, s. 136-155.

HORVÁTOVÁ, J. *Historické osudy Romů od jejich odchodu z Indie do 19. století*. In ŠULÉŘ, P. et al. *ROMOVÉ – O ROMA Tradice a současnost*. Brno: SVAN, 1999, s. 15-24.

HORVÁTHOVÁ, J. et al. *Poklad Romů: Tajemství romského šperku*. Brno: Muzeum romské kultury, 2016. ISBN 978-80-86656-29-8.

HÜBSCHANNOVÁ, M. *Romština naznačuje původ Romů*. In ŠULÉŘ, P. et al. *ROMOVÉ – O ROMA Tradice a současnost*. Brno: SVAN, 1999, s. 9-14

JAKOUBEK, M. *Romové – konec (ne)jednoho mýtu*. Praha: Socioklub, 2004. ISBN 80-86140-21-0.

KALIBOVÁ, K. *Romové a zaměstnanost neboli zaměstnatelnost. Romové z pohledu statistiky a demografie*. In ŠIKLOVÁ, J. et al. *Romové v České Republice (1945-1998)*. Praha: Socioklub, 1999, s. 91-114.

KAPLAN, P. *Romové a zaměstnanost neboli zaměstnatelnost Romů v České Republice*. In ŠIKLOVÁ, J. et al. *Romové v České Republice (1945-1998)*. Praha: Socioklub, 1999, s. 352-377.

LÁZNIČKOVÁ, I. *Tradiční rodinné vztahy, obřady a obyčeje*. In ŠULÉŘ, P. et al. *ROMOVÉ – O ROMA Tradice a současnost*. Brno: SVAN, 1999, s. 53-58.

LEWIS, O. *Kultura chudoby*. In HIRT, T.; JAKOUBEK, M. (eds.). *Romové v osidlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006, s. 401-412.

MANN, A. *Romský dějepis*. Praha: Fortuna, 2001. ISBN 80-7168-762-6.

RAICHOVÁ, I. *Romové a náboženství*. In ŠULÉŘ, P. et al. *ROMOVÉ – O ROMA Tradice a současnost*. Brno: SVAN, 1999, s. 65-72.

ŘÍČAN, P., *S Romy žít budeme – jde o to jak*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-250-5.

ŠIMÍKOVÁ, I. *Konceptualizace výzkumu*. In ŠIMÍKOVÁ, I. et al. *Mechanismy sociálního vyčleňování romských komunit na lokální úrovni a nástroje integrace*. Brno: Barrister & Principal, 2004, s. 11-23.

ŠOTOLOVÁ, E., *Vzdělávání Romů*. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1909-5.

ŠTĚPÁN, M. *Nástin problému sociálního vyloučení romských populací*. In HIRT, T.; JAKOUBEK, M (eds.). *Romové v osidlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006, s. 11-69.

TOUŠEK, L. *Kultura chudoby, underclass a sociální vyloučení*. In HIRT, T.; JAKOUBEK, M. (eds.). *Romové v osidlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006, s. 288-316.

UHEREK, Z. *Romské migrace v Československu v letech 1945-1989*. In UHEREK, Z.; DAVIDOVÁ, E. *Romové v československé a české společnosti v letech 1945-2012*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 5/2014. s. 17-24.

SEZNAM ONLINE ZDROJŮ

KOSTLÁN, František. *ČTK tvrdí, že Romové jsou potomky indické kasty dalitů. Podle romisty Lukáše Houdka je zpráva velmi zkreslující.* Romea. [online]. 05.12.2012 [cit. 2019-02-25]. Dostupné z: <http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/ctk-tvrdi-ze-romove-jsou-potomky-indicke-kasty-dalitu-podle-romisty-jsou-v-clanku-velke-nepresnosti>

KOVALČÍK, Martin. *Česká školní inspekce: Na povinný poslední rok do MŠ nenastoupila 3 % dětí.* Člověk v tísni [online]. 02.07.2018 [cit. 2019-02-25]. Dostupné z: <https://www.clovekvtisni.cz/ceska-skolni-inspekce-na-povinny-posledni-rok-do-ms-nenastoupila-3-deti-5152gp>

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1 Vnímání rozdílů mezi Romem a „gádžem“	35
Obrázek 2 Síť sociálních kontaktů romské mládeže.....	37
Obrázek 3 Aktuální bydlení rodin romské mládeže	40
Obrázek 4 Graf znázorňující dosaženou míru vzdělání rodičů respondentů	42
Obrázek 5 Graf znázorňující nejčastější zdroje obživy v rodinách romské mládeže	45
Obrázek 6 Trávení volného času romské mládeže	47
Obrázek 7 Zvyky a tradice.....	52

Abstrakt

BRYCHTOVÁ, A. *Vliv tradičních kulturních vzorců romské mládeže na její integraci do majoritní společnosti*. České Budějovice 2019. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra etiky, psychologie a charitativní práce. Vedoucí práce V. Erban.

Klíčová slova: Romové, integrace, majorita, kulturní vzorce, sociální vyloučení, vzdělávání romské mládeže, rodina, hodnoty

Tato bakalářská práce se zabývá problematikou integrace romské mládeže do majoritní společnosti. Cílovou skupinou je romská mládež ve věku 13-26 let, která navštěvuje službu nízkoprahové zařízení pro děti a mládež v Kutné Hoře. Cílem práce je zmapovat různé zvyky a tradice v romských rodinách a pokusit se zjistit, zda tradiční kulturní vzorce mohou ovlivňovat proces integrace romské mládeže do majority nebo ovlivňovat jejich postoj k majoritě. Výzkum byl realizován kvalitativní metodologií, nástrojem sběru dat byl polostandardizovaný rozhovor.

Abstract

Influence of the traditional modes of behavior of Romani youth on their integration into majority society.

Keywords: Romani people, integration, majority, cultural framework, social exclusion, Romani youth education, family, values

This bachelor thesis deals with the topic of the integration of Romani youth into the majority society. Romani youth between 13 and 26 years of age who attend low-threshold treatment programs in Kutná Hora were the target group of the research. The thesis aims to chart certain customs and traditions of Romani families and to find out, whether the traditional cultural framework may influence the process of integration of Romani youth into the majority society or to what extent does the cultural framework influence their stand on the majority. The thesis is based on qualitative research, semi-standardized interview being the key method of data gathering.

Příloha č. 1

Ahoj,

jmenuji se Alžběta Brychtová a studuji na Teologické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích obor sociální a charitativní práce. Momentálně zpracovávám bakalářskou práci na téma „Vliv tradičních kulturních vzorců romské mládeže na její integraci do majoritní společnosti.“ Jsem proto moc ráda, že jsi mi umožnil/a s Tebou provést tento rozhovor.

- 1) Popiš mi prosím, kdo je to pro Tebe Rom? A kdo je gádžo?
- 2) Cítíš se Ty být Romem/Romkou?
- 3) Řekni mi, co to pro Tebe znamená být Rom?
- 4) Bydlíš v Kutné Hoře na ubytovně na okraji města. Jak dlouho tam Tvoje rodina žije?
- 5) Odkud Tvoje rodina původně pochází?
- 6) Pověz mi prosím, kdo je u Vás hlava rodiny a podle jakých pravidel je to určeno?
- 7) Ke komu z rodiny cítíš největší úctu a proč?
- 8) Řekni mi prosím, kdo je pro Tebe v rodině vzorem?
- 9) Jaké vzory máš mimo rodinu (třeba ve škole, mezi kamarády nebo v televizi)?
- 10) Znáš ve svém okolí nějaké smíšené páry *gadžů* a Romů a co si o tom myslíš?
- 11) Popiš mi prosím, co by řekla Tvoje rodina, kdyby sis domů přivedl/a gádži/a?
- 12) Můžeš mi popsat jak se velký Váš byt a kolik lidí v něm žije?
- 13) Řekni mi prosím, kolik členů Tvojí rodiny pracuje?
- 14) Jakou školu vychodili Tvoji rodiče?
- 15) Pověz mi prosím, kam do jaké školy a třídy chodíš Ty?

- 16) Máš nějaký plán, co budeš dělat za zaměstnání, až opustíš školu?
- 17) Řekni mi prosím, co si myslíš, že pro získání takového místa budeš muset udělat?
- 18) Řekni mi prosím, jaké je postavení muže a ženy v romské rodině?
- 19) Vyprávěj mi prosím, jaké zvyky a tradice Tvoje rodina dodržuje?
- 20) Pověz mi prosím, jak to má Tvoje rodina s vírou v Boha?
- 21) Slyšela jsem, že když se vartuje, tak nechodí dospělí do práce ani děti do školy. Řekni mi prosím o tom něco. Jak dlouho to trvá?
- 22) Popiš mi prosím ještě nějaké situace, kdy Tě rodiče neposílají do školy nebo sami nejdu do práce?
- 23) Řekni mi prosím, kdo u Vás v rodině kouří?
- 24) Můžeš mi prosím říct, od kolika let kouříš Ty? Kolik cigaret denně vykouříš?
- 25) Můžeš mi prosím popsat, jakým způsobem si přivyděláváš?
- 26) Slyšela jsem, že v romských rodinách se o peníze v domácnosti starají ženy. Řekni mi prosím, jak to funguje s financemi u Vás?
- 27) Pověz mi prosím, co víš o půjčování peněz a lichvě?
- 28) Řekni mi prosím, za co se ve Vaší domácnosti utrácí nejvíc peněz?
- 29) Pokus se mi prosím popsat, jakým způsobem rodiče hospodaří?
- 30) Jaký je u Vás v rodině hlavní zdroj příjmů?
- 31) Vyprávěj mi prosím, jak vypadá běžný den Tvých rodičů?
- 32) Ráda bych se dozvěděla také, jak vypadá Tvůj běžný den?
- 33) Popiš mi prosím ještě, co nejraději děláš ve svém volném čase?
- 34) Ze svojí práce na ubytovnách vím, že je v romských rodinách často televize zapnutá téměř nonstop. Řekni mi prosím, jaké programy nejčastěji sledujete?

- 35) Na jaké programy se dívají se děti společně s dospělými?
- 36) Kromě televize jsou mezi romskou mládeží hodně oblíbené také sociální sítě, především Facebook. Popiš mi prosím, jak to na této síti funguje (co se sdílí, jaká témata se řeší)?
- 37) Hodně mladých Romů, které znám, mám na FB pouze přezdívku. Vysvětli mi prosím, jaké mají tyto přezdívky význam?
- 38) Řekni mi prosím, jak se lidé mohou na sítích bez jména najít?
- 39) Zajímá mě, proč někteří Romové uvádí jako své zaměstnání luxusní firmy a značky?
- 40) Pověz mi, kolik máš na FB přátel?
- 41) Kolik z toho jich doopravdy znáš (z reálného života)?
- 42) Zkus odhadnout, kolik z tvých přátel na FB jsou gádžové¹¹?
- 43) Řekni mi prosím, kdo u Vás v rodině mluví romsky a kdy se romština používá?
- 44) Zkus si prosím vzpomenout, jaké to bylo, když jsi šla/šel do první třídy?
- 45) Vyprávěj mi, co Ti rodiče říkali o škole?
- 46) Pověz mi, co pro Tebe bylo po nástupu do školy nejtěžší?
- 47) Řekni mi, co se Ti ve škole líbilo nebo co Ti udělalo radost?
- 48) Chodí do školy, kterou teď navštěvuješ nějaké *gádžovské* děti?
- 49) Vyprávěj mi prosím, o Tvých přátelích mezi *gádži*.
- 50) Popiš mi prosím, jaký vnímáš rozdíl mezi romskou a neromskou mládeží?
- 51) V mnoha chudých romských rodinách jsem viděla, že děti nosí značkové oblečení, které je velmi drahé. Popiš mi prosím, co pro ně značkové oblečení znamená?
- 52) Vyprávěj mi prosím o Tvých plánech do budoucna.
- 53) Co konkrétního máš v úmyslu pro dosažení svých plánů udělat?

¹¹ Výraz *gádžo* je v romské komunitě označením pro člena majoritní společnosti – neroma.

54) Můžeš mi jmenovat někoho, kdo by Ti mohl s Tvými plány pomoci?

55) Teď bych se Tě ráda zeptala na Tvůj žebříček hodnot. Pověz mi prosím, co je pro Tebe v životě nejdůležitější? Zkus vyjmenovat alespoň tři hodnoty.

56) Na závěr bych Tě chtěla poprosit, abys mi řekl/a co pro Tebe znamenají tato slova:

Svoboda

Solidarita

Spravedlnost

Lidská důstojnost

Demokracie